Treball
De
Recerca

Jordi Rubió i Balaguer, una visió personal

Alumne:
Pol Fontboté Pradilla
Tutora:
Pilar Huguet i Cusí

IES Menéndez i Pelayo
Curs 2008/2009

INTRODUCCIÓ

Amb aquest treball de recerca he intentat aproximar-me a la vida i l'obra de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982) , el meu besavi, intentant aportar-hi informacions inèdites provinents de la recerca d'arxiu i del testimoni oral de la seva filla: Montserrat Rubió i Lois (1924-).

Justificació

Els motius que em van portar a escollir com a tema de la meva investigació la figura del meu besavi van ser diversos. En primer lloc i més important, la meva àvia sempre ha parlat sobre la seva història i la de la seva família: les anècdotes són nombroses i variades, i en moltes d'elles apareix el seu pare Jordi Rubió. D'ell en sabia algunes coses, com que havia estat el director de la Biblioteca de Catalunya, havia participat a la "Caputxinada" i havia estat represaliat per la dictadura de Franco, però poca cosa més. Eren informacions soltes, que em costava de contextualitzar perquè encara no tenia els suficients coneixements d'història de Catalunya ni dominava el seu context familiar. Això, juntament amb el fet que el 2007 va ser el centenari de la Biblioteca de Catalunya i de l'Institut d'Estudis Catalans (del qual Antoni Rubió i Lluch, pare del meu besavi, en va ser el primer president), em va fer decidir-me a escollir aquest tema.

Metodologia

La metodologia que he emprat per a realitzar el treball ha estat també diversa. Per començar, vaig passar una setmana de l'agost de 2008 a casa de la meva àvia conversant amb ella i informant-me sobre tot aquell nou món que no coneixia, el de la cultura catalana dels primers quaranta anys del segle XX. Gràcies a una gravadora digital vaig poder enregistrar algunes converses per a després poder transcriure-les i gaudir de la font del testimoni oral. En aquest treball s'hi adjunten com a annex algunes d'elles. A més a més, vaig començar a memoritzar la biografia de Jordi Rubió a través de la semblança que n'escrigué Josep Massot i Muntaner i comprovant el que hi deia amb la meva àvia.

Posteriorment vaig visitar diverses vegades l'Arxiu Rubió, situat al que va ser la seva casa els últims anys de la seva vida i administrat per Antoni Rubió i Guilleumas, fill del segon matrimoni de Jordi Rubió. A l'arxiu vaig poder contemplar els prestatges plens de

llibres d'on Rubió n'extreia els que li feien falta, els seus diccionaris, l'arxiu de cartes del seu pare... I és precisament d'aquest arxiu epistolar d'on he tret el material històric d'aquest treball. Un apartat són cartes que rebé Antoni Rubió i Lluch del seu fill, juntament amb retalls de diari, postals i algunes fotos. D'altra banda Antoni Rubió i Guilleumas em proporcionà material gràfic de gran valor per a il·lustrar el treball: fotos de la família i de Jordi Rubió i Balaguer. Les altres fotografies les he extret de diversos llocs webs, de diaris i de fotos familiars.

L'altre punt ha estat la recerca bibliogràfica. A partir d'uns llibres que m'han estat bàsics, he trobat molta informació a Internet i en diverses publicacions. Aquests llibres bàsics (veure bibliografia) han estat sobretot, en l'aspecte de la vida del meu besavi, la completa semblança escrita per Josep Massot i Muntaner, la cronologia elaborada per la seva segona dona Rosalia Guilleumas amb Amadeu Soberanas i l'entrevista de Baltasar Porcel publicada a la revista Serra d'Or. En l'aspecte de la seva obra i del context històric, m'han estat de gran ajuda llibres de consulta general com l'Enciclopèdia Catalana i articles publicats a la revista digital de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació, així com el llibre d'història de la Biblioteca de Catalunya..

Limitacions

Les limitacions d'aquest treball no són poques. Cal dir que el que presento és una visió que no pot ser del tot objectiva, ja que parlo d'un membre de la meva família. Això no vol dir, però, que no hagi volgut ser rigorós, sinó que he intentat aportar un punt de vista més familiar a tot el que hi ha escrit sobre Rubió i Balaguer, recolzant-me sobretot en el testimoni oral de la meva àvia però sense deixar de banda com se'l pot conèixer dins el món de la cultura.

D'altra banda, no m'ha estat possible estudiar amb la mateixa profunditat totes les etapes de la vida del meu besavi. De manera que l'etapa més "activa" (sempre hauria estat així si no fos per la dictadura de Franco), que és la que abarca des del seu naixement fins que acaba la guerra civil i és cessat de tots els seus càrrecs és la que ha rebut la major atenció per part meva. En aquesta etapa (1887-1939) el meu besavi arribà al mateix temps a dirigir la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de Bibliotecàries, la Xarxa de Biblioteques Populars i el Servei de Biblioteques del Front i a continuar fent classes a la Universitat de Barcelona i publicar llibres sobre biblioteconomia i erudició. I

encara que la meva àvia, Monsterrat Rubió i Lois, nasqués el 1924, coneix molt bé tot el que havia fet el seu pare abans de 1924 gràcies al que el que ell mateix li explicava.

Introducció al tema i estructura

Aquest treball no només parla de la vida de Jordi Rubió i Balaguer, sinó que intenta contextualitzar-la amb la seva obra i el seu context històric. Per tant, apareix informació sobre les institucions on treballà, els projectes en què participà i les èpoques que va viure.

L'estructura que he seguit per a elaborar la memòria ha estat aquesta. Primer de tot contextualitzo Jordi Rubió i Balaguer en el seu ambient familiar. Posteriorment parlo de la seva etapa de formació, primer a Barcelona i després a Alemanya i del context històric d'aquesta etapa. Tot seguit exposo una petita història d'algunes de les institucions on Rubió i Balaguer treballà: la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de Bibliotecàries i la Xarxa de Biblioteques Populars, a més de parlar breument del Servei de Biblioteques del Front i del salvament del patrimoni bibliogràfic durant la guerra civil espanyola. Després explico la vida de Jordi Rubió des que arribà d'Alemanya el 1913 fins al final de la guerra civil, acabant amb un epíleg que resumeix els anys que van des del 1939 fins a la seva mort.

Després de les conclusions i els agraïments adjunto un annex que conté alguna informació útil per a comprendre millor el treball, com és ara una biografia i una bibliografia succinta de Jordi Rubió i Balaguer i del seu pare, Antoni Rubió i Lluch. He inclòs el testimoni oral de Montserrat Rubió i Lois en forma de transcripcions i una guia del contingut de les converses mantingudes. Aquestes gravacions també es poden escoltar en format digital amb el CD. Finalment, també s'hi inclouen un petit arbre genealògic i una cronologia visual de la vida de Rubió i Balaguer fins al 1939.

QUI EREN ELS RUBIÓ?

Jordi Rubió i Balaguer va néixer l'any 1887 a Barcelona en el si d'una família amb molta tradició cultural. Era fill D'Antoni Rubió i LLuch i nét de Joaquim Rubió i Ors, destacats historiadors i erudits, homes importants en el seu temps i defensors de la llengua i la cultura catalanes. Els Rubió provenien d'una família d'impressors i llibreters que havien regentat el seu negoci entre 1770 i 1849 al carrer de la Llibreteria de Barcelona, on actualment hi ha la llibreria *Papyrum* (actualment s'hi pot observar una placa a l'exterior on figura "Antigua casa Rubió").

El seu pare, Rubió i Lluch, va ser el primer president de l'Institut d'estudis Catalans (IEC) i catedràtic de literatura a la Universitat de Barcelona. El seu avi, Rubió i Ors, conegut literàriament com "Lo gayter del Llobregat", va ser un gran impulsor de la Renaixença, catedràtic d'història universal i rector de la Universitat de Barcelona. Amb tots aquests antecedents no és d'estranyar el camí que després prengué Jordi Rubió i Balaguer exitosament en l'àmbit de la cultura i l'erudició.

La seva mare, Pilar Balaguer i Bruguera era de família benestant i sempre tingué molt bona relació amb el seu fill gran, Jordi. Montserrat Rubió explica que segons té entès la família Balaguer "*eren molt barcelonins*", i vivien davant mateix de l'absis de la catedral.

MARC FAMILIAR I DOMÈSTIC

Jordi Rubió va néixer el 30 de gener del 1887 al carrer de les Magdalenes núm. 12 de Barcelona. L'entrada principal de la casa donava a l'ara desapareguda Riera de Sant Joan, ja que encara faltaven uns quants anys per a la construcció de la Via Laietana, i va ser destruïda amb els bombardejos sobre Barcelona durant la guerra civil.

Els germans

Va ser el primer dels sis fills de la casa. Un any després, va néixer el seu germà Manel, que moriria bastant jove. Més tard va néixer Joaquim, que viuria quasi tants anys com el seu germà gran Jordi (95 anys). Més endavant, però, Pilar Balaguer patí dos avortaments. Antoni, el quart fill, ja seria bastant més petit que els seus germans grans, que es portaven tan poc, i seria més proper a les dues germanes petites: Elisea i Pilar.

Els germans Rubió i Balaguer al 1898

Així que ja ens podem imaginar una casa plena de nens, un pare ocupat amb els seus múltiples compromisos i amb tampoc massa diners. Però això no vol dir que no tinguessin servei: tenien minyones, cuinera i dida, el servei habitual a l'època per a qualsevol família mínimament benestant.

Les llengües a la casa dels Rubió i Balaguer

Davant la pregunta de què es parlava a la casa on va néixer Rubió, la resposta és complexa. Primer de tot ens hem de situar a l'època. A finals del S. XIX el català encara no gaudia ni molt menys del rang de llengua oficial malgrat l'impuls de la Renaixença. L'escola quasi sempre era en castellà, l'administració i la universitat també, i costava, encara que cada cop s'hi implantava amb més força, que el català penetrés en tota la cultura, com mostra el fet que al mateix Ateneu Barcelonès es trigués tant a fer el primer discurs en llengua catalana, pronunciat per Àngel Guimerà.

L'avi de Jordi Rubió i Balaguer era Joaquim Rubió i Ors, un dels pares de la revalorització o intent de normalització de la llengua catalana. L'avi Rubió i Ors havia escrit un conjunt de poesies en català al *Diario de Barcelona* durant el 1839 i 1840 que posteriorment recollí en un llibre. El pròleg d'aquest és un manifest de la Renaixença: s'encomana als catalans que tornin a utilitzar el català per múltiples raons i es clama la independència de la literatura catalana respecte la castellana. Els últims fragments d'aquest "*Prolech*"escrit el 1841, any de la primera edició del recull, fan així:

Catalunya pot aspirar encara á la independencia: no á la política, puig pesa molt poch en comparació de las demés nacións, las quals poden posar en lo plat de la balansa, á més del volúm de llur historia, exèrcits de molts mils de homes y esquadras de cents de vaixells; mes si á la literaria, fins á la qual no s' exten ni se pot extendre la política del equilibri. Catalunya fou per espay de dos sigles la mestra en lletras dels demés pobles; ¿per qué puig no pot deixar de fer lo humiliant paper de deixable ó imitadora, creantse una literatura propria y apart de la castellana? ¿Per què no pot restablir sos jochs florals y sa Academia del gay saber, y tornar á sorprendre al mon ab sas tensóns, sos cants de amor, sos sirventesos y sas aubadas?

Un petit esfors li bastaría pera reconquistar la importancia literaria de que gosá en altres temps, y si Deu permetés que aqueixa idea se realisás algun jorn, y que ingenis cataláns despenjassen las arpas dels trobadors que han estat per tant temps oblidadas, lo Gayter del Llobregat, per escassas que sian sas forsas, se compromet desde ara per llavors á guerrejar en lo lloch que se li senyale, més que sia en la última fila, pera reconquistar la corona de la poesía, que la nostra patria deixá caure tant vergonyosament de son front, y que altres pobles reculliren y se apropiaren. (...)

És per aquest pròleg que Rubió i Ors és recordat en la història del català, més que per la qualitat literària de les seves poesies. Jordi Rubió i Balaguer mateix afirma a l'entrevista que se li va fer a Serra d'Or que "*el seu valor històric* (de Rubió i Ors) *és gran*. El Gaiter *és el nostre primer llibre contemporani gruixut, que s'aguanta i, a més, té el pròleg, que és tot un programa d'independència literària de Catalunya. Això, aquesta idea, ha estat cabdal.*"

Tanmateix, la realitat era complexa, i malgrat que el seu avi escrivís aquest pròleg, Rubió i Balaguer fou educat en els seus primers anys no en català, sinó en castellà. Segons Montserrat Rubió, els pares parlaven castellà als fills fins que aquests no tenien uns set anys. Aquest costum tan arrelat en les classes benestants trobava els seus orígens en la diglòssia existent a la Catalunya de tombants del segle XIX: malgrat l'impuls de la Renaixença, la llengua castellana continuava sent la llengua dominant, la del poder, la cultura, la llengua "refinada". El català era la llengua majoritària de les classes populars, i la llengua de prestigi era el castellà; a més a més, era completament imprescindible parlar-lo bé per a poder progressar socialment.

Llavors, el castellà no era tan habitualment parlat, és a dir, que no se sentia tant al carrer. Per exemple, el que parlava el servei era català, i molts cops ni sabien parlar bé el castellà. Com en moltes altres famílies similars, els Rubió i Lluch en disposaven. Per exemple, una de les seves minyones, la Lluïsa provenia d'Anglesola (Urgell). Cal recordar que el camp de Catalunya estava patint un fort despoblament, i l'èxode cap a la ciutat era molt gran. Per tant, a diferència d'anys posteriors, l'origen del servei era molts cops la mateixa Catalunya. Així doncs, si no els hi parlaven els pares, els nens no aprendrien la llengua que els hi demanava saber la societat, el castellà. Per aquest motiu a moltes famílies els nens primerament no sabien parlar català.

Montserrat Rubió explica una anècdota ben representativa. Segons la filla de Jordi Rubió i Balaguer, el seu pare els hi havia explicat que els seus germans petits exclamaven: "*Cuando seamos "grandes", hablaremos catalán como mamá y papá*", frase que demostra que el castellà que parlaven tampoc era massa bo.

Una altra és la que relata Antoni Rubió Guilleumas, també fill de Jordi Rubió i Balaguer. Explica que, segons el seu pare, la Lluïsa deia referint-se a Jordi Rubió: "Es diu Jordi però li diuen *Corque*" Aquesta simple frase dóna peu a parlar un altre cop del castellà, i és que mostra la realitat lingüística: el castellà era una llengua forana, i a la població més humil sovint li costava de parlar-lo; tant és així que no sabien pronunciar el so de la "j" aspirada castellana, i per tant pronunciaven "Corque" en llegir "Jorge".

Jordi Rubió, el gran dels germans, quan tenia més de set anys ja parlava bé el català (l'aprengué en part sentint-lo a les minyones). Tot i ser un excel·lent alumne, no deixava de ser un nen. Espantava la seva germana petita Pilar, segons la versió que sempre s'ha explicat a la família dient-li: "*Teme mis iras, Pilar, témelas!*". Certament li ho deia en castellà, perquè Pilar encara tenia menys de set anys. De Pilar i Elisea, les dues germanes petites, sabem també que sempre es van comunicar entre elles en castellà, potser fent el seu petit món separades dels grans.

ELS ANTECEDENTS DE RUBIÓ I BALAGUER

Per a entendre la figura de Jordi Rubió i Balaguer cal conèixer la intensa relació que mantingué amb el seu pare, Antoni Rubió i Lluch (1856-1937) i que aquest, a la vegada, també tingué amb el seu pare, Joaquim Rubió i Ors (1818-1899).

L'avi

Joaquim Rubió i Ors

Primer de tot, parlem de Rubió i Ors. Com ja hem dit, fou l'autor dels poemes de lo..*Gaiter*, un home que va viure exclusivament el segle XIX, el primer, podríem dir, de la saga dels Rubió homes de lletres. D'ell en recorda Rubió i Balaguer alguns aspectes a l'entrevista a *Serra d'Or*. "Jo tenia dotze anys quan va morir l'avi, Rubió i Ors. Llavors fèiem l'amistat, als avis: els besàvem la mà. Sempre tenia la mà freda, ell... Jugava amb mi, m'ensenyava a tocar el timbal: deia que de soldat ho havia fet. I una vegada em renyà molt perquè tenia mala lletra. Va mostrar-me un quadern seu, del 1840, amb una perfecta lletra espanyola. Quan va morir li van portar un gran combregar. Em féu entrar i em digué ""Jordi, sigues per al teu pare el que ell ha estat per a mi"". Jo em vaig posar a plorar... Era un home petit, amb pera. Semblava que el vent se l'havia d'endur. Caminava una mica trontollant. I era tan vell, tant, i tenia tant de fred, que una vegada que vam anar a Montserrat li van fer com al Rei David, que li ficaren una jueva al llit per a escalfar-lo: m'hi van ficar a mi... En una ocasió em feren recitar davant d'ell, en una festa familiar quan es va complir vuitanta anys, i jo vaig declamar el seu *Nines de cabells d'or*... que és una imitació de la introducció als *Cantos del trovador*, de Zorrilla." Aquesta és una bona mostra de les coses que recordava del seu avi, que veié morir amb 12 anys.

El pare

El seu pare fou Antoni Rubió i Lluch, nascut el 1856 a Valladolid, on el seu pare havia aconseguit una càtedra abans de la d'Història Universal a la Universitat de Barcelona. Es llicencià en Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona tenint com a mestres el filòleg i escriptor Manuel Milà i Fontanals , el filòsof Francesc Xavier Llorens i Barba , i per condeixeble Marcelino Menéndez y Pelayo. Es doctorà a Madrid l'any 1878 i després de passar per la Universitat d'Oviedo, obtingué la càtedra de Literatura General que havia deixat vacant Milà i Fontanals. El 1906 participà com a vicepresident al Primer Congrés de la Llengua Catalana i més tard, el 1907, va ser el primer professor de Literatura Catalana als Estudis Universitaris Catalans, el mateix any que es fundà l'Institut d'Estudis Catalans, del qual en fou fundador i primer president. Aquest any presidí els Jocs Florals. També fou membre de nombroses acadèmies, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres, la Academia de Historia de Madrid o l'Acadèmia de Belles Arts.

Però Rubió i Lluch no sols va ser una figura pública cabdal en el món de les lletres, sinó que a més a més dugué a terme una important tasca d'erudició i investigació històrica, especialitzant-se en Història i Cultura catalanes de l'Edat Mitjana. Molts dels seus estudis foren dedicats a la presència catalana a Grècia i els altres territoris conquerits durant el segle XIV per la corona catalanoaragonesa; i d'aquí ve la intensa relació que mantingué amb Grècia, país del qual fou cònsol a Barcelona durant més de vint anys i amb intel·lectuals del qual s'escrigué nombroses cartes. Però fou precisament en una visita a Grècia quan Rubió i Lluch perdé en gran part la seva vista, cosa que el condicionà molt durant la resta de la seva vida, condemnat a haver de dictar tot allò que volgués escriure i a escoltar el que se li recitava en comptes de llegir-ho. Tanmateix, fou un procés llarg i progressiu, que no minvà els seus esforços per a estudiar i ensenyar la història i cultura de Catalunya. El seu mestratge influí moltíssim en els seus deixebles, sobretot als EUC. A més a més considerava la recerca d'arxiu molt important, i la fomentà entre els seus deixebles, entre els quals s'hi troben el seu fill Jordi Rubió i

companys del mateix com Ramon d'Alòs-Moner o Francesc Martorell i Trabal, la generació de secretaris redactors de l'IEC que prengueren el relleu de la generació de Rubió i Lluch.

Relació pare-fill

Rubió i Balaguer mantingué una intensa relació amb el seu pare. Remetent-nos un altre cop a la genial entrevista de Serra d'Or, Rubió i Balaguer afirma que canviant la paraula "*frate* (germà)" per "pare", uns versos de Dant de la Divina Comèdia es poden aplicar a la seva relació amb el seu pare. Són aquests:

Questo che m'é a destra più vicino,
Frate e maestro fummi...

Continua explicant que "Cada dia, un cop jo ja casat, vaig anar a casa seva. Fins a l'última hora vaig estar al seu costat. Quan es moria, retut, em va agafar la mà i em va dir: "Jordi, que costa de morir!"". Més tard opina sobre l'obra del seu pare així: "Va fer un treball erudit aprofitable, si en traiem, és clar, les parts superades per la marxa del temps. Ja us he dit que va ser pare i mestre, per a mi."

És també un aspecte important el fet que Rubió fill ajudés o fins i tot substituís moltes vegades el seu pare a les classes dels EUC i de la Universitat. Aquestes substitucions anaren creixent amb el pas dels anys i amb el deteriorament de la salut de Rubió i Lluch.

Montserrat Rubió confirma allò que deia el seu pare. Recorda que quan ella era petita, els anys 20 i 30, Jordi Rubió i Balaguer visitava cada dia després de la feina el seu pare. Com que ell no li podia dedicar tot el seu temps va buscar-li unes bibliotecàries que, una al matí i l'altre a la tarda, l'ajudaven a escriure i a treballar, afegint-s'hi la seva filla Elisea i ell mateix. Montserrat Rubió llavors era petita, però juntament amb el seu germà Manel recorda que llegien al seu avi en veu alta el *Diario de Barcelona* i la *Vanguardia* quan estiuejaven a la casa de St. Boi de Llobregat. Com a imatge de Rubió i Lluch Montserrat Rubió recorda un home gran, però no prim, i amb una espessa barba que se li tacava de xocolata desfeta a l'esmorzar. L'avi Rubió i Lluch era un gran referent a la família, cosa que s'ajuntava al fet que necessitava ajuda per a moltes situacions a causa de la ceguesa, i per tant tota la família s'implicava de ple en la seva cura.

Resumint, Antoni Rubió i Lluch probablement va ser la persona més influent a la vida de Jordi Rubió i Balaguer. En fou pare i mestre, com ell mateix deia, i l'acompanyà fins que morí l'any 1937, quan el fill tenia just 50 anys.

FORMACIÓ

Primers estudis

Jordi Rubió i Balaguer fa els primers estudis, fins als nou anys, al Col·legi Miró, al carrer de Mercaders. Allí coneix alguns dels que seran els seus companys i millors amics durant molt de temps: Ramon d'Alòs-Moner i Francesc Martorell i Trabal, anomenat familiarment "Kiko Martorell".

En acabar la primària, comença els estudis de segon ensenyament als Jesuïtes del carrer Casp, també a prop de casa seva ja que la família s'havia mudat a un pis al carrer Pau Claris ben proper a la cantonada amb Casp.

Montserrat Rubió comenta una anècdota. En entrar J.R.B. als Jesuïtes, l"Hermano" sorprès li va dir que era molt jove, ja que encara no tenia els deu anys, però veient les notes de la primària que portava amb ell entengué el motiu.

És en aquest centre on va coincidir amb els companys Lluís Nicolau d'Olwer i Ferran Valls i Taberner, amics que com els del col·legi anterior, Ramon d'Alòs i Francesc Martorell , grup que més tard formarà el primer equip de secretaris redactors de l'IEC.

Universitat i doctorat

Entre 1902 i 1906 Jordi Rubió i Balaguer cursà la carrera de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, i va obtenir el Premi Extraordinari de Llicenciatura.

En els anys d'estudiant i de doctorant, a més de treballar en la carrera, assisteix a les conferències a l'Ateneu Barcelonès sobre literatura catalana del seu pare Antoni Rubió i Lluch dins els Estudis Universitaris Catalans. Els EUC eren una mena d'universitat paral·lela a l'oficial, conseqüència del I Congrés Universitari Català, que constatà que la universitat de la Restauració no donava de cap manera la formació en cultura catalana i actualitzada que necessitava la generació de Rubió i Balaguer. Als EUC s'hi donaren classes de Dret català, de Literatura catalana, d'Història... i fins i tot de ciències. Hi assistiren, en el terreny de lletres, molts alumnes de la carrera de Filosofia i Lletres i alguns de la de Dret, que gràcies a les classes veieren encaminat el seu futur, encoratjats i interessats en la cultura catalana. Aquests estudis no van tenir mai una seu establerta: l'edifici de la Generalitat, l'Ateneu.... Però el que està clar és que influïren molt en Jordi i els seus companys de generació (Francesc Martorell i Trabal, Ramon d'Alòs-Moner, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner...). Un dels professors més apreciats pel nostre protagonista va ser Jaume Massó i Torrents, l'erudit modernista fundador de *l'Avenç* i investigador literari, de qui en parla en un escrit dient que mai no oblidarien, ni ell ni els seus companys, "*aquelles vetlles a l'Ateneu Barcelonès. (...). Sortíem de vegades amb Massó i Torrents i pujàvem Rambla amunt, sense gosar fer afirmacions, escoltant allò que deia, amb aquella naturalitat seva un poc irònica, tan entradora*".

No podem oblidar tampoc que el seu pare Antoni Rubió i Lluch li donà les classes de la Càtedra de Literatura Catalana. En parla a la seva necrològica inèdita dient que "*Si resseguim les llistes dels Estudis, hi trobem la majoria dels noms que, en una activitat o altra, i no exclusivament en la investigació literària, constituïen les promocions que es posaren al servei de les obres de cultura creades per Prat de la Riba.*"

Poc després de llicenciar-se, Jordi Rubió i Balaguer participà activament com a congressista en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, organitzat per Mossèn Antoni Maria Alcover i del qual el seu pare era president de la secció literària. El Congrés, celebrat a Barcelona i amb participants de tot el domini lingüístic català i altres territoris, i lingüistes estrangers com ara el filòleg Bernard Schädel (a qui posteriorment J.R.B retrobaria a Alemanya), suposà un gran impuls per al reconeixement i investigació del català.

Del novembre de 1906 fins al maig de 1907 cursà el Doctorat a la Universitat de Madrid (era l'únic lloc d'Espanya on era possible), on va obtenir el grau amb qualificació d'excel·lent (novembre de 1907) amb una tesi sobre la Crònica de Bernat Desclot, avaluada per un tribunal presidit pel filòleg Menéndez Pidal. No és que hi romangués tot aquest temps, a la capital de l'Estat, sinó que hi feia estades temporals a casa d'uns amics, "Els Liñán" segons Montserat Rubió. D'aquest període disposem d'una carta al seu pare, bona mostra de l'època i del caràcter de Jordi Rubió. Amb data 12 de març i des de Madrid Rubió explica les visites que ha fet o farà a "*ca'n Viscasillas*" o a "*can Menéndez*", referint-se a Menéndez Pidal, que "*no li falto may a classe* (a Viscasillas)*, prench apunts de tot lo que diu, y m'estich molt quiet y compungit*", i, referent a l'època, "*M'ha alegrat molt de poder llegir la Veu aquestos dies d'eleccions. En Pepe está engrescat ab el triomf de la solidaritat*". Amb aquestes frases podem comprovar que Rubió sempre havia estat un bon estudiant, discret i treballador, i per altra banda comprovar que no era aliè al seu temps, i que seguint el diari "La Veu de Catalunya",

s'assabentava de l'actualitat. Encara no feia un any que s'havia constituït Solidaritat Catalana, la coalició de partits catalans arran dels fets i de la llei de Jurisdiccions del 1906, que havia guanyat les eleccions municipals i havia d'aconseguir un mes més tard la victòria a les eleccions generals i provincials.

Així doncs, Rubió retornà a una Barcelona dominada per l'hegemonia del catalanisme burgès, exultant, convulsa, amb Prat de la Riba al capdavant de la Diputació. Rubió mateix, en un escrit parla d'aquesta època així:

"*Com a conseqüència del I Congrés Universitari es funden les càtedres d'Història de Catalunya, Dret civil català i Literatura catalana; se celebra el congrés Internacional de la Llengua Catalana, amb la seva Exposició Bibliogràfica, que organitzàrem uns joves estudiants, estimulats per la confiança d'En Pijoan, Secretari del Congrés, i es fundà l'Institut d'Estudis Catalans, també amb En Pijoan de Secretari. Al costat d'aquestes tres primeres pedres, no oblidem la tensió promoguda per la Llei De Jurisdiccions i la Solidaritat Catalana, amb la seva desfilada apoteòsica del maig del 1906. Tot ens semblava possible i a l'abast de la mà.*

*No érem polítics i, en aquells dies, no crec que cap de la nostra colla en volgués ésser. Però tots vivíem adscrits a una zona radical en el catalanisme de la cultura (la mobilització de les Muses, que ens deia el meu pare), conservadora i tradicional en el pensar, si bé inconformista amb l'*statu quo. *Prat de la Riba sabé atreure's aquella joventut, i hi trobà els seus col·laboradors més idealistes i tal vegada aquells en els quals es podria descansar més. Per això infiltrava joves de les promocions aquelles a totes les seves organitzacions polítiques i sobretot culturals, al costat dels senyors grans, de procedències tan diverses, i alguns amb el séc inesborrable que la burocràcia provinciana i espantadissa de la Diputació que revolucionà En Prat de la Riba.* "

Res ni ningú pot explicar millor el que visqué Rubió i Balaguer que ell mateix, i en aquest fragment d'un text dedicat al seu company d'estudis Ferran Valls i Taberner expressa aquesta idea important: Rubió i els seus companys treballaven amb una il·lusió extraordinària perquè sentien que estaven "fent país". Eren joves i tenien l'empenta que necessitava l'obra cultural de Prat de la Riba, que no sempre trobava en les generacions més grans. D'aquesta obra parlarem a partir d'ara.

Enric Prat de la Riba (1870-1917)

DE DOCTOR EN LLETRES A LECTOR A HAMBURG

Context històric

Els anys que van des de començament de segle fins a la creació de la Mancomunitat (1914) van ser d'una riquesa cultural immensa. Encara escrivien Àngel Guimerà i Joan Maragall però la irrupció de Josep Carner, Eugeni d'Ors, Prudenci Bertrana o Joaquim Ruyra configuraren els que van ser els anys de la trobada entre el Modernisme i el Noucentisme, a vegades enfrontant-se, complementant-se o succeint-se. El Modernisme, "reaccionari", que s'enfrontava a la burgesia, contrastava amb el Noucentisme, que trobà el suport del poder polític: des de la Diputació amb Prat de la Riba i des del diari "La Veu de Catalunya", portaveu del catalanisme conservador de la "Lliga Regionalista". El noucentisme incloïa en les seves bases perfeccionar i portar al nivell europeu Catalunya i la seva cultura, a més de l'ideal estètic i literari classicista. És gràcies a tot aquest moviment que es crearen institucions tan importants com l'IEC, la Junta de Museus o l'Escola Industrial. Catalunya havia de sortir de l'endarreriment d'Espanya i igualar-se als països europeus del moment, i amb els mitjans que es tenien, primer des de la Diputació i després des de la Mancomunitat, s'intentà. Es modernitzaren les infraestructures, l'educació, la formació laboral, i la cultura en el seu més alt nivell i també en el més humil.

L'Institut d'Estudis Catalans i Jordi Rubió

L'any 1907 Rubió té 20 anys. Presentarà la tesi a la tardor, però abans marxa a Itàlia els mesos de juliol i agost amb el seu pare i el seu company Ramon d'Alòs i Moner. Van a la recerca de documents medievals en relació amb la presència de la Corona Catalano-Aragonesa en aquelles terres. Però per a la Història de la cultura catalana és, sobretot, l'any de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, un dels fundadors del qual va ser Antoni Rubió i Lluch, que en fou el primer president. Aquesta mena d'acadèmia, ara amb poc més de cent anys d'història, pretenia acollir, impulsar, organitzar i modernitzar totes les tasques d'investigació en el camp de la cultura catalana. Primerament era format només per erudits de diversos camps: història, literatura, arqueologia, art i dret. Quatre anys més tard s'hi incorporaria la Secció Filològica, dirigida per Pompeu Fabra, i la Secció de Ciències, que s'ocupava tant de les "exactes" com de les socials. L'enciclopèdia catalana descriu així els primers anys de l'IEC:

A partir del moment mateix de la seva fundació, l'IEC es preocupà d'aplegar i de donar a conèixer els materials d'estudi representatius de l'estat aleshores actual dels coneixements i que poguessin servir de base a treballs posteriors. Establí de bell antuvi un pla per a una sèrie d'investigacions en disciplines ja més o menys conreades fins aleshores a Catalunya, per a les quals organitzà algunes missions d'exploració (jurídiques, arqueològiques, bibliogràfiques, documentals, etc), i en donà a conèixer els resultats en diverses obres, algunes de les quals han esdevingut essencials per a l'estudi del país. Pocs mesos després d'haver estat creada, la Secció Filològica establia, en col·laboració amb les altres seccions de l'Institut, unes Normes ortogràfiques que posaren fi a l'anarquia existent en aquesta qüestió als Països Catalans i començava l'arreplega de materials per a un diccionari general de la llengua catalana i per a una gramàtica normativa.

És així com aparegué un dels primers fruits del Noucentisme i de la tasca de Prat de la Riba: Catalunya ja tenia una acadèmia que organitzés i reunís sota un mateix sostre els investigadors i els "científics culturals". I Jordi Rubió i Balaguer no se'n mantingué al marge sinó que hi participà activament, essent-ne Secretari Redactor junt amb els seus companys de generació Ramon d'Alòs Moner i Francesc Martorell i Trabal (veure apèndix).

Entre el 1907 i el 1912 intervingué decisivament en la redacció dels *Anuaris*, una publicació de gran volum que recollia les investigacions de la secció Historicoarqueològica, des de les excavacions a Empúries fins a la Grècia catalana medieval. Rubió recollia, editava, gestionava afers burocràtics, i a més a més ajudava amb Martorell i Alòs el seu pare en la recerca, transcripció i edició de l'extraordinària col·lecció de *Documents per la història de la cultura catalana mig-eval* i del *Diplomatari de l'Orient Català*. Aquesta tasca l'endinsà en el món dels documents de l'edat mitjana i l'impulsà a dur a terme recerques pròpies en historiografia sobre aquest període, de les quals publicà nombrosos articles a l'*Anuari* de l'IEC i en altres revistes. En el marc d'aquestes investigacions recorreren quasi la totalitat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i altres fons, com els que trobaren en el viatge a Itàlia del 1907.

Tanmateix Rubió no dedicava tot el seu temps a les feines de "macip" (així es referia als secretaris redactors de l'IEC, carregats de feina, i no gaire ben pagats. Macip és definit a l'Enciclopèdia com a jove, servent, aprenent o bastaix), i començà el que seria una constant al llarg de la seva vida: la pluriocupació.

El 1910, amb 23 anys, fou nomenat professor auxiliar interí de bibliologia (*Ciència dels llibres en el seu sentit més ampli. Comprèn el coneixement del llibre en tots els seus aspectes: els materials de què és format, la impressió, la relligadura i la venda. Estudia també les biblioteques, llur història i tots els aspectes de la biblioteconomia)*, paleografia, i literatura espanyola a la Universitat de Barcelona. Els tres terrenys esmentats ja eren prou coneguts, doncs, pel "macip" Jordi Rubió i Balaguer, ja coneixedor de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de les lliçons del seu pare, catedràtic de Literatura Espanyola a la Universitat en la seva època d'estudiant.

A més a més continuava publicant articles i ressenyes a diversos llocs i durant el curs 1911-1912 substituí, eventualment, el seu pare en la Càtedra de literatura catalana als Estudis Universitaris Catalans. Aquesta etapa de la vida de Rubió finalitza amb el que seria una de les experiències més constructives i enriquidores de la seva vida: Alemanya.

ESTADA A ALEMANYA (1912-1913)

Motius

L'abril de 1912, Jordi Rubió i Balaguer marxà cap a Alemanya, concretament a Hamburg. El motiu és que poc abans el professor Bernard Schädel li havia demanat, per indicació d'Arturo Farinelli (romanista i erudit italià relacionat també amb Catalunya i Alemanya), que fes uns cursos de llengua i cultura espanyoles al *Seminar für Romanische Sprachen und Kultur* (Seminari de llengües i cultura romàniques) de la Universitat d'Hamburg. Bernard Schädel era un romanista alemany que havia viatjat pels Països Catalans per a estudiar la llengua i participar activament en la preparació del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906, i en aquell moment feia classes de romanística a la ciutat alemanya.

Però Rubió no s'aventurà per terres germàniques només per això, sinó que, per consell de l'historiador de l'art i erudit Josep Pijoan (secretari i cofundador de l'IEC), va demanar una pensió a la *Junta de Ampliación de Estudios* amb seu a Madrid per a poder estudiar els fons de filologia romànica a Alemanya, molt rics en manuscrits lul·lians.

Així doncs, després de rebre el permís de l'IEC per a absentar-se de la seva feina de secretari redactor (el substituïren com a interins els seus companys Valls i Taberner i Francesc Martorell i Trabal), Rubió pren un tren el 16 d'abril cap a Hamburg, camí que el porta a visitar abans les ciutats de París i Colònia.

El lectorat i els estudis lul·lians

El 25 d'abril de 1912, Rubió inicia els cursos al Seminari que farà durant tres semestres. Gràcies a una de les cartes enviada al seu pare Antoni Rubió i Lluch, coneixem alguns aspectes d'aquest curs que va fer (font inèdita):

Segons la carta, dues setmanes després de l'arribada a Hamburg Rubió ja està carregat d'experiències per a relatar. En aquesta carta explica, entre altres coses, les *Vorlesungen* (cursos universitaris, conferències) sobre literatures hispàniques que feia al Seminari. Constata que la majoria del públic és espanyol, amb un nivell de coneixença sobre la matèria mig-baix, i per això ha de fer grans esforços per a trobar el registre adequat: "*Un no pot tractar cientificament un tema, perque no ho consenten ni la forma de conferencia pública en un gran local, ni tampoch els concurrents, comerciants o institutrius en la seva majoria. S'ha de fer un discurs que entretingui, pronunciat ab calor, y que cautivi l'atenció per la seva apariencia, millor dit, per la seva presentació teatral*"

Expressa que a ell això li resulta difícil i cansat, però en realitat Rubió era un gran orador. Podem afirmar-ho perquè en tenim diversos testimonis: el seu fill Antoni explica que quan ja era molt gran Rubió va fer una conferència en una llibreria de Barcelona i, en acabar, es dirigí als assistents disculpant-se per si els havia avorrit, i en dir això mateix un membre del públic de primera fila s'aixecà i exclamà "Per mi, ja pot tornar a començar!". També, en el discurs adreçat als estudiants tancats al convent de caputxins de Sarrià (la "caputxinada") l'any 1966, Rubió va emocionar-los. I en la mateixa carta del 1912, el conferenciant a Hamburg comenta que els seus companys són molt "generosos" amb ell perquè el feliciten de les seves *Vorlesungen* (en alemany, classes, conferències). I fins i tot un company francès troba admirable la seva "avantatge per parlar", i li diu que arriba a convèncer aquells que no l'entenen per la persuasió de la veu de què gaudeix. Malgrat tot això, Rubió confessa que pateix per aquestes classes i que només de pensar-hi, s'ho passa malament. Això és una mostra de la gran humilitat de Jordi Rubió i Balaguer, qui tot i gaudir de grans capacitats i saber, mai va voler trepitjar ningú i ni treballar no de cara a la galeria, sinó d'una manera silenciosa i extraordinàriament eficaç.

A la mateixa carta relata algunes experiències no gaire corrents de la seva estada a Hamburg. Experiències de lleure en el sentit d'activitats fora de la seva feina o ambient habitual. El mateix diumenge de la carta, hauria d'haver anat amb uns companys a visitar un poble dels voltants, però en no trobar-los va visitar la *Kunsthalle* (Museu de l'Art) i en va admirar els quadres, i fins i tot en fa una crítica al seu pare, lamentant la mancança de pintures italianes i espanyoles però lloant la quantitat i qualitat de pintures renaixentistes i modernes.

Aquell noi de 25 anys, doncs, ja gaudia d'una extensa cultura i una sensibilitat que l'acompanyarien tota la vida. També relata la seva visita al "jardi zoologich", on contempla sorprès una quantitat d'animals que mai havia vist, que fins i tot li han produït fàstic de tan a prop que estaven (les serps).

En aquesta carta, tan representativa, Rubió escriu sobre les seves impressions i el seu futur, del qual el seu pare també li ha parlat, i afirma que no està gaire convençut d'haver de cursar una segona carrera, encara que sap que tindria més "gangues" a l'hora de buscar feina. Creu que un no pot saber-ho tot i que ha de delimitar el seu

camp d'actuació, i que, a més a més, en estar fent els cursos al Seminari tampoc li serviran de res les cavil·lacions. No desitja "obrir un altre període d'interinitat", i sap, com li diu el seu pare, que s'ha d'obrir pas. És a dir, que no pot continuar fent de "bastaix"-secretari redactor i auxiliar de professor. El que no sap en aquell moment és que totes aquestes preocupacions s'esvairan quan rebi un any i mig més tard per carta la sol·licitud per part de Prat de la Riba de ser el director de la Biblioteca de Catalunya.

Un altre aspecte important de la seva estada a Alemanya és el de les llengües, per les quals Rubió hi tenia gran facilitat. Va marxar cap a Hamburg només amb una base d'alemany i allà aprengué moltíssim. Tant i tan bé, que segons explica la seva filla Montserrat, en acabar una conferència a la ciutat alemanya de Göttingen, quan tenia ja uns vuitanta anys, tothom es quedà parat del nivell de l'alemany de Rubió, que encara el parlava perfectament. A més a més, sabem també gràcies a Montserrat Rubió que un professor del Seminari, que era francès, va fer que Rubió fins i tot acabés parlant un molt bon francès.

Tornant a l'alemany i a la carta, podem observar com ell mateix diu: "*L'alemany noto que l'agafo, però costa. Sobretot el parlar de coses que no siguin de la vida corrent. El vocabulari de visita es tan reduit, que mès o menys m'en surto del pas. Les conferencies me costen més d'entendre, y moltes coses se m'escapen. Peró veig que adelanto, y sobre tot*

m'en surto millor del que creya. Temia no no poguerme fer entendre." Si amb dues setmanes ja assistia a les conferències de la Universitat (sobretot d'Història) i n'entenia part d'elles, ja ens podem imaginar quin nivell tenia Rubió al cap d'un any i mig . En aquest text també expressa que li dol no poder assistir a tantes com voldria ell per incompatibilitat d'horaris.

En conclusió, amb dues setmanes aquell secretari redactor de l'IEC, culte, inquiet i treballador, començava a adaptar-se al seu nou entorn. Dominava minímament la no sempre fàcil llengua alemanya i començava a conèixer gent i a orientar-se... A Alemanya trobà el lloc perfecte per a desenvolupar-se com a estudiós, com a home actiu en la cultura i divulgador, i en definitiva, tingué l'enriquidora experiència de conèixer un país estranger, amb la seva llengua, la seva cultura, i la seva manera de viure, de primera mà.

L'estiu del mateix any, aprofitant les vacances, Rubió va viatjar cap a Munic per a catalogar-hi els manuscrits lul·lians, tasca que ja havia estat encetada, l'any 1908, pel destacat lul·lista mallorquí Mateu Obrador a encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans. La comunicació d'aquesta feina consta a l'acta del 29 d'agost del mateix any a la Secció Historicoarqueològica de l'Institut on es diu que "*el Doctor Jordi Rubió, aprofitant les vacances, es trasllada a Munic a fi de catalogar-hi els manuscrits llatins de Ramon Llull, completant així el catàleg de manuscrits lulians de la biblioteca més rica de llibres lulians que existeix*".

La seva filla Montserrat ens explica que, abans de traslladar-se a Munic, preguntava cada dia a l'estació de tren el preu del bitllet, preocupat perquè no hagués pujat i no li arribessin els diners per a comprar-se un plàtan diari al port d'Hamburg. O sigui que Rubió no va fer vacances pròpiament dites, sinó que en acabar el curs de lectorat d'aquell any aprofità per avançar en la catalogació dels manuscrits lul·lians anant a la

biblioteca que els contenia, a Munic. I més tard, a la tardor, sabem gràcies a una acta de la Secció Historico-arqueològica de l'Institut que continuà catalogant els fons de Munic, que li eren enviats a Hamburg. També s'hi diu que "*ademés d'aquesta tasca dóna classes de castellà i de català i en les lliçons pràctiques de la derrera llengua fa donar com a lectura als alumnes els Croquis Pirenencs del membre de l'Institut Sr. Massó i Torrents* (l'erudit pel qual Rubió tenia tanta admiració)".

Montserrat Rubió afirma que s'allotjà en una mena de residència regentada per jueus, i per això algunes persones, com un professor de la Universitat li preguntaven estranyats com és que estava allà. Ell responia que encara que fos catòlic no li feien cap mal, a ell, i que ja hi estava molt bé. Aquesta anècdota il·lustra l'arrelat antisemitisme que ja existia a l'Alemanya del moment i a Europa en general, vint anys abans de la pujada al poder del nazisme.

L'activitat de Rubió era tan frenètica que menjava molts cops un ou ferrat fred per sopar que els hostalers li havien deixat preparat, ja que arribava molt més tard de l'hora de sopar habitual.

El març de 1913 tornà a viatjar per les ciutats alemanyes a la recerca dels fons manuscrits lul·lians de les biblioteques. Visità Colònia, Bonn, Dresden i Berlín. Comunicà al seu pare algunes troballes interessants, com una traducció catalana del Salteri a Berlín (llibre religiós que conté els salms).

El juny de 1913 Rubió rebé una carta transcendental en la seva vida enviada pel llavors president de la Diputació de Barcelona Prat de la Riba. Tenim notícia d'aquest missatge a través de la carta que escrigué Rubió i Balaguer al seu pare el 7 juny des d'Hamburg.

(...) En Prat va escriurem l'altre dia dient-me de repent que jo era'l seu candidat pera Bibliotecari i que diferirà l'hora del seu nomenament fins que jo sigui a Barna. Això m'ha sorprès y agradat molt. Seria'l meu somni. Diu que li fa l'efecte que altres ho pretenen, però que clarament ningú ho ha demanat. M'encomana que aprofiti l'estada aqui pera estudiar els problemes del servei, etc practicament. Veuras lo que he fet: ahir vaig demanar al Director Prof. Münzel que'm permetés treballar en la Bibl. com a voluntari, pera familisarme en el moviment de les diverses seccions. Va acceptar molt amablement, i una vegada complerta una petita formalitat, penso que dimars o dimecres començaré. Hauré d'escursar el temps que tenia pera'ls meus treballs i dinar d'una revolada, però no hi fa res. Avuy o demà escric an Prat dientli les gracies i dientli aixó que't dic. No t'haig de encomanar reserva.

També'm va dir que ajudarà a buscar medi, pe ra conmemorar l'aniversari luliá, si'ls de l'I. no basten. També lin parlaré, no't sembla?

En tot això de la Bibl. sols hi veig un grop: que en Massó es un home que s'ho mereix, que hi té més experiència que jo, que soc un canalla, i que qui sab si's creurá molestat. No sé quins empleats pensa posar en Prat i quina categoria m'assigna. Diu així: "Próxima l'obertura al public, caldria nomenar Bibliotecari. Ab reserva he de dirli que'l meu candidat es V." _ Molt li agraeixo que s'hagi enrecordat de mi, g. a Deu.

Faig punt, perque'ls teus ulls me fan pena. I ara penso que s'acosta'l teu Sant, i que ja deurás ser de tornada a casa. Alli tel'envio doncs aquesta carta i ab ella la felicitació més carinyosa, encara que un xic adelantada. _ Molts records a tots i una forta abraçada del teu fill

Jordi

Així doncs, Rubió era cridat a casa per dur a terme una tasca en què hi posà molta il·lusió, i que acomplí amb gran èxit. A partir d'aquell moment Jordi Rubió i Balaguer començà a dedicar-se a un dels aspectes pels quals ha estat més conegut: les biblioteques. Però abans de marxar d'Alemanya encara havia de treballar en els manuscrits lul·lians; va viatjar un altre cop cap a Munic, a principis d'agost, i a finals del mateix mes cap al Tirol, al monestir franciscà de Sant Càndid d'Innichen per a veure-hi el seu important fons lul·lià. Actualment Innichen (San Candido en italià) forma part de la regió del Südtirol, que passà a pertànyer de l'Imperi Austrohongarès a Itàlia després de la Primera Guerra Mundial. Rubió, per tant, conegué el monestir quan encara pertanyia a Àustria.

Quan enllestí la feina a Innichen es dirigí un altre cop cap a Munic, on després d'estar-s'hi cinc dies prengué el tren cap a Barcelona el 31 d'agost. Deixava Alemanya, país que tant li havia ensenyat, i que llavors era un esplendorós focus de cultura, abans que la primera guerra mundial l'enfrontés amb França i altres països just un any després.

LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1914-1925)

Gràcies a una llei del 1913 que permetia a les províncies unir-se estrictament per motius administratius l'any 1914 les quatre províncies catalanes (Girona, Barcelona, Lleida i Tarragona) van passar a formar part d'una nova entitat jurídica: la Mancomunitat. El catalanisme polític havia aconseguit una fita important: retornar la consciència de pertànyer a un mateix territori a tots els habitants de Catalunya, i començar un projecte comú de modernització del país. Perquè malgrat el finançament difícil i escàs, les poques competències i l'adversitat dels temps, entre 1914 i 1925 Catalunya visqué una de les seves etapes més importants: al mateix temps que existia el pistolerisme, les vagues generals, la violència al carrer, les crisis polítiques i econòmiques, la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i les desfetes militars, un grup de persones que perseguien l'ideal d'un país millor crearen i reforçaren, amb els pocs recursos que tenien, entitats tan importants com l'Institut d'Estudis Catalans, la Biblioteca de Catalunya, l'Escola Superior d'Agricultura, les Biblioteques Populars, l'Escola del Treball, la Universitat Industrial, l'Institut d'Educació General, l'Escola de Funcionaris d'Administració Local, la de Bibliotecàries, la de Bells Oficis, la d'Infermeres, la Junta de Museus, la Caixa de Crèdit Comunal, l'Oficina d'Estudis Jurídics, etc.

L'any 1923 el militar Primo de Rivera va donar un cop d'Estat i s'erigí en el poder, des d'on dissolgué les Corts i establí un règim dictatorial. Els motius d'aquesta insurrecció són múltiples: cal buscar-los en la profunda crisi social i política de l'Espanya d'aquells temps. La burgesia cada cop temia més la força del moviment obrer, especialment notable a Barcelona i les zones industrials catalanes, cosa que va fer que donés suport a aquell militar colpista amb esperances que tornés l'ordre públic i s'acabés la profunda crisi per la qual passava Espanya.

A Catalunya les seccions més conservadores, inclosa la Lliga (el partit de Prat de la Riba i Cambó) van simpatitzar inicialment amb el nou règim: molts tenien l'esperança que amb ell retornés l'ordre públic i finalitzés el clima de violència extrema que es vivia,

sobretot a Barcelona. Però aviat es veurien les intencions del nou règim, que a més de no garantir les llibertats bàsiques ni la Constitució, no respectaria les particularitats de Catalunya. En efecte, es dissolgueren diputacions i s'elegiren nous diputats; Puig i Cadafalch, successor de Prat de la Riba en la presidència de la Mancomunitat, va ser substituït pel conservador i anticatalanista Alfons Sala, de la Unión Monárquica Nacional; i el 1925 la Mancomunitat fou definitivament dissolta.

En resum, la dictadura de Primo de Rivera va significar un retrocés en tots els aspectes en què s'havia avançat a l'època de la Mancomunitat, acompanyat de repressió als intel·lectuals i polítics catalanistes i prohibició de qualsevol manifestació catalanista. Així mateix, en el pla de la cultura tota l'obra impulsada per Prat de la Riba va ser dividida i delmada: dissolent la Mancomunitat s'eliminava la unitat del gran projecte que s'estava duent a terme. Un bon exemple és la Xarxa de Biblioteques Populars, que passà de ser una xarxa de tot Catalunya, a estar dividida en quatre, una divisió per a cada província.

El general Primo de Ribera

LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

El panorama cultural català de principis del segle XX

La Catalunya de principis del segle XX, i en especial Barcelona, havia experimentat al llarg del segle XIX un conjunt de notables canvis a nivell econòmic i social, tots vinguts de la industrialització. La burgesia s'havia consolidat com a la classe dominant, paral·lelament a l'aparició de la classe obrera amb les seves conseqüents reivindicacions.

Amb tot, el panorama cultural no era gaire esperançador, i el de les biblioteques en particular encara menys. Si es desitjava accedir a la cultura per mitjà d'un centre tan important com una biblioteca les administracions públiques no ho deixaven gens fàcil: la més gran i ben dotada a Barcelona era la Provincial Universitària, que tot i això només obria els matins ja que no disposava de llum artificial, i a més a més la consulta del seu catàleg no era fàcil. Una altra era la biblioteca del Seminari, que tot i que declarada

pública oferia horaris molt limitats i gaudia de pocs recursos, i la que tenia cada Acadèmia, com la de Belles Arts o la de Bones Lletres, que eren bastant petites. En resum, les biblioteques públiques a Barcelona eren escasses i dotades de pocs recursos i les administracions no hi posaven solució. Per això mateix, per aquesta desídia, van ser les iniciatives particulars, d'associacions i mecenes, les qui van millorar la situació. L'exemple més important és el de l'Ateneu Barcelonès, entitat que obrí al públic la seva biblioteca i que rebia les grans publicacions periòdiques europees i disposava de més de 75000 exemplars. Jordi Rubió i Balaguer escriu en un article a la Revista dels Llibres (publicació que només visqué durant dos anys) que la de l'Ateneu era "*l'única biblioteca útil per als estudis superiors*". Cal esmentar també les petites biblioteques de què podien gaudir les diferents associacions populars i obreres, que sabien que gran part de la millora de la seva condició passava per la culturalització, pels llibres, i el poder dominant precisament no els ho proporcionaria.

Així doncs, ens trobem amb què l'administració pública no s'havia preocupat mai seriosament de la situació de les biblioteques, tan desastrosa a Barcelona i Catalunya, i havien hagut de ser iniciatives privades les que intentessin pal·liar aquella manca de llibres. I no és que a la societat del moment no hi hagués ningú amb ganes de llegir, ben al contrari: havia anat apareixent una classe mitjana cultivada formada per la petita burgesia, les professions liberals, els comerciants, que tenien necessitats de lectura, que van ser ateses per la proliferació de publicacions de tot tipus (literàries, polítiques, científiques...) gràcies a la baixada de preu del paper i els avenços en el procés de producció de llibres. Atesos aquests antecedents alguns intel·lectuals i polítics començaren a canviar la situació des de la Diputació sota la presidència de Prat de la Riba i des de l'Institut d'Estudis Catalans van engegar un gran projecte: una biblioteca nacional.

Els primers anys

Els membres fundadors de l'IEC havien patit la manca de llibres durant la seva etapa d'estudiants, i havent viatjat per Europa s'havien adonat de la necessitat d'una biblioteca nacional de Catalunya. Aquesta havia de tenir una doble funció: per una banda esdevenir un centre d'alta cultura, que rebés totes les publicacions científiques contemporànies més prestigioses, ja fos per subscripció o intercanvi; i per l'altra recollir i conservar el ric patrimoni bibliogràfic de Catalunya, que en aquell moment corria el perill de perdre's o dispersar-se, ja que estava en mans privades o en risc de ser venut

a estrangers. Així doncs, una de les primeres tasques del recent fundat IEC l'any 1907 va ser preparar la Biblioteca de Catalunya. El primer objectiu va poder ser complert gràcies a la publicació d'un excel·lent anuari: aquest s'intercanviava amb altres publicacions europees i permetia no haver-les de comprar. Pel que fa al segon, s'escrigué una *Memòria* a l'Ajuntament de Barcelona per tal d'aconseguir pressupost per a l'adquisició de llibres, i s'aconseguí.

Els anys següents a la fundació van ser els de grans adquisicions i donacions, com la del poeta Jacint Verdaguer, la del musicòleg Felip Pedrell o la del filòleg Marià Aguiló, que constituí el primer nucli de la Biblioteca. L'entusiasme per la nova institució era present a la premsa, i en la seva formació hi participaren moltes persones, ja fos per prestigi o sentiment de país. Paral·lelament, els membres de l'IEC anaven recomanant quins volums o publicacions podien ser interessants per aquell centre d'alts estudis científics, i el fons de la biblioteca anava creixent.

Obertura al públic

Gaudint ja de la biblioteca científica que requerien, els intel·lectuals de l'IEC s'adonaven també de la necessitat d'una biblioteca que oferís les obres bàsiques de cada disciplina i de consulta general, prenent com a model la *Handbibliothek* alemanya o la *Reference Library* anglesa. Per aquesta raó es designà una partida per a adquirir enciclopèdies, diccionaris, atles, i obres bàsiques, que demanava cada secció de l'Institut (l'Historicoarqueològica, la Filològica, la Científica a més d'una secció d'obres generals). Així doncs, aquell centre que primer es perfilava únicament adreçat als estudiosos també anava preparant-se per acollir els ciutadans en general i obrir-los les portes.

Aquest projecte va ser fet realitat l'any 1914. Recent formada la Mancomunitat, l'acte d'obertura al públic de la Biblioteca va ser celebrat com un gran esdeveniment; tingué ampli ressò a la premsa i hi assistiren les personalitats més destacades. Des d'aquell moment la Biblioteca es constituïa com un òrgan amb personalitat pròpia governat per un patronat, del qual Jordi Rubió i Balaguer en va ser director durant vint-i-cinc anys, fins l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona el gener de 1939.

El nou director s'entregà completament a la seva nova feina. Amb els anys, convertiria la petita biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans en una biblioteca moderna i amb vocació de servei al país. Les donacions i compres continuaren, augmentant el cada cop més ric

fons instal·lat al Palau de la Diputació; però aviat les dependències assignades a la biblioteca se li quedarien petites per a tants volums.

El parèntesi de la dictadura

Amb l'advenient de la dictadura de Primo de Rivera (1923) vindrien temps no gaire bons per a la Biblioteca de Catalunya. L'estratègia de la dictadura envers la cultura catalana va ser la d'ofegar econòmicament les institucions creades fins al moment. El millor exemple és el de l'Institut d'Estudis Catalans, fortament lligat a la Biblioteca i que patí uns anys difícils existint sota mínims, salvat gràcies a mecenes com Rafael Patxot. En tot cas, el nou règim coneixia el prestigi de la Biblioteca, i la tractà de manera diferent. Tot i això, les subvencions disminuïren i les dependències del Palau cada cop quedaven més petites, no permetent a la biblioteca desenvolupar-se tant com hauria pogut. Cal recordar també que el català es féu desaparèixer del govern intern de la Biblioteca, i en aquest sobrevisqueren el director, Jordi Rubió i Balaguer, i l'inspector, Jaume Massó i Torrents, mentre que s'hi imposaren nous membres, com tres diputats.

Els anys de la il·lusió: la República

Els anys de la II República foren anys d'esperances per a la Biblioteca. El projecte més gran, que no es dugué a terme fins a l'esclat de la guerra, va ser el del trasllat de la Biblioteca a l'antic Hospital de Sta. Creu, juntament amb l'Institut d'Estudis Catalans, l'Escola de Bibliotecàries i el Servei de Biblioteques. El bell edifici medieval que havia acollit fins aquells temps a malalts i ferits de l'hospital va ser desmantellat a poc a poc per a traslladar-lo al nou edifici de Puig i Cadafalch: l'Hospital de Sant Pau. L'Ajuntament l'havia adquirit el 1930 i el març de 1931, poc abans de la proclamació de la República, va cedir a l'IEC la Casa de la Convalescència, al carrer del Carme, i l'edifici hospitalari per rehabilitar a la Biblioteca.

Les obres per a adequar el nou local de la biblioteca duraren fins quasi acabada la guerra civil i suposaren un gran canvi per al centre, ja que l'espai era molt més gran que les dependències del Palau de la Generalitat. Es restauraren les naus de l'edifici gòtic, s'hi instal·laren les infraestructures necessàries i es col·locà un mobiliari nou i curosament triat per Jordi Rubió i Balaguer. La biblioteca estava a punt de ser inaugurada en el seu nou espai però la guerra ho impedí, i van ser els franquistes qui ho van fer. Després de la guerra la Biblioteca passà a anomenar-se *Biblioteca Central* i es descatalanitzà completament, a més de perdre com a director a Jordi Rubió i Balaguer.

L'ESCOLA DE BIBLIOTECÀRIES

Els inicis

La tardor de l'any 1915 començava a funcionar l'Escola Superior de Bibliotecàries al recinte de la Universitat Industrial (avui Escola Industrial). Havia estat una iniciativa en gran part promoguda per Eugeni d'Ors, que va ser-ne el primer director, i que s'entenia en el marc de la gran obra cultural de la Mancomunitat. Un any abans la Biblioteca de Catalunya ja s'havia obert al públic, i ja llavors es començava a perfilar un altre gran projecte: la Xarxa de Biblioteques Populars. Aquesta, però, necessitaria persones qualificades i amb una bona formació, persones que fessin realitat el somni de modernitzar i culturitzar cada racó de Catalunya. És en aquest marc, doncs, on s'ha de situar el naixement de l'Escola.

Eugeni d'Ors, la persona que formalitzà la creació del centre i el dirigí els primers temps, va establir el perfil de l'alumnat que el visitaria. Com ja diu el nom, l'alumnat seria format només per dones, per diverses qüestions. Des d'un punt de vista actual la mesura seria vista com a marcadament masclista, però cal no simplificar. D'Ors volia un personal per a les biblioteques culte, professional, amable, agradable, que convidés a tothom a entrar a la biblioteca, i segons ell aquests requisits només els podrien complir les dones, que a més a més a més creia que encaixaven millor en la missió cultural de les biblioteques populars. És veritat, però, que una raó important era que se sabia que si el personal era femení s'abaratirien els costos. Els requisits formals per a entrar a l'Escola eren tenir 17 anys i superar un examen selectiu d'ingrés equivalent als coneixements de batxillerat (l'exigència d'aquest títol hauria limitat molt el nombre de candidates). Llavors es començaven els estudis, que duraven tres anys. Cal tenir en compte també que l'ingrés a l'Escola suposava un alliberament per a moltes de les alumnes, provinents sovint de la classe mitjana intel·lectual, ja que gaudirien d'un lloc de treball fix i complet que els permetria independitzar-se.

Grup de professors i alumnes de l'Escola de Bibliotecàries en una excursió a les Planes (1921 o 1922).
A l'esquerre de la primera fila, Maria Lois , a la segona fila: Jordi Rubió.
(Arxiu de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació, Universitat de Barcelona).

L'Escola va tenir durant la seva etapa inicial (1915-1924) un ampli suport de la Mancomunitat i hi acudiren destacats intel·lectuals del moment com a professors. Donaren classes al centre personalitats com Pompeu Fabra, Jaume Massó i Torrents, Lluís Segalà i Joan Palau Vera (posteriorment directors), Carles Riba, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Eugeni d'Ors, Jordi Rubió i Balaguer (d'ell se'n parlarà més endavant). Les matèries que s'hi impartien eren diverses: per una banda existien assignatures més tècniques (bibliografia, pràctiques, classificació), i per l'altra moltes assignatures de cultura general i humanitats (*llatí, teoria i història de la cultura, història de l'art, geografia, principis i desenvolupament de les ciències físiques i naturals)*. Però l'any 1920 Eugeni d'Ors va ser destituït de tots els seus càrrecs oficials per desavinences amb Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat després de la mort de Prat de la Riba el 1917. Va ser llavors quan es dugué a terme la primera reforma dels estudis. Es passà a donar més importància a les matèries tècniques assignant-los-hi més hores i el tercer curs es dedicà exclusivament a la pràctica, ja fos en biblioteques o a l'aula sota el mestratge de Jordi Rubió i Balaguer.

Els anys de Primo de Rivera

L'any 1924 l'Escola de Bibliotecàries patí la seva primera crisi seriosa: feia set mesos que s'havia establert en el poder el directori militar de Primo de Rivera, i la intranquil·litat a la classe intel·lectual catalana no parava de créixer. Doncs bé, en

aquest context una nota despectiva escrita pel diputat Darius Romeu (membre també de la Unión Monárquica Nacional i alcalde de Barcelona de 1924 a 1930) al professor belga George Dwelshauvers va desencadenar la destitució o dimissió de més de 150 professors de les institucions i escoles de la Universitat Industrial, solidaritzant-se amb ell.

El curs 1924-1925 començà amb el fet que la major part dels professors havien marxat, i amb ells gran part de la qualitat dels prestigiosos ensenyaments de l'Escola. Després d'un període de castellanització del nom, l'any 1925 el centre es va convertir directament en un altre: la "Escuela Superior para la Mujer", coincidint amb la supressió de la Mancomunitat. Ara l'antiga Escola passava a dependre de la Diputació de Barcelona i adquiria un caràcter diferent, més generalista i completament descatalanitzat. Una de les carreres que s'hi cursaven era la de "*Bibliotecaria, Archivera y Funcionaria*", les alumnes que la feien ja no tenien assignatures com la d'Història de Catalunya, i el català no era present enlloc perquè la comunicació interna i externa passà a ser en castellà. Pel que fa a les alumnes, algunes abandonaren el centre en senyal de protesta i solidaritat amb els professors. Certament, la vida a l'Escola no fou socialment i culturalment tan interessant i activa com ho havia estat fins llavors, i aquest estat durà tota l'etapa, fins a 1930. Continuaven, malgrat tot, les excursions al monestir d'Escornalbou (el bibliòfil Eduard Toda havia restaurat l'edifici i hi havia instal·lat la seva fabulosa biblioteca rica en manuscrits i documents antics, que ensenyava a les alumnes) i les visites a les biblioteques populars

En línies generals, però, l'Escola es convertí en un centre mediocre, completament diferent al d'abans de la dictadura, tan actiu i ple d'il·lusió. A tot això se li pot afegir el fet, no menys important, que l'Escola canviés d'emplaçament: passà d'estar situada al recinte de l'avui Escola Industrial a la planta baixa del llavors palau de la Diputació, i més tard a la Casa dels Canonges; locals que no gaudien de la lluminositat del primer emplaçament.

Els anys de la República

La situació econòmica desfavorable, i la pèrdua de suport a la dictadura per part de militars i l'oposició de l' intel·lectualitat van originar que el gener de 1930 caigués la dictadura de Primo de Rivera; i amb ella retornaren totes les esperances a

l'Escola. El nou president de la diputació, Joan Maluquer, de seguida intentà canviar el caràcter de l'Escola i retornar-li l'inicial: fou nomenat com a director interí Alexandre Galí amb vista de reorganitzar el centre. Aquell curs acabà amb els seus corresponents exàmens i excursió a Escornalbou, però una micà més tard el Ple de la Diputació suprimia la que ja s'anomenava "Escola Superior per a la dona" i creava de nou l'Escola de bibliotecàries que, reinstaurada la Generalitat amb la República, viuria la seva etapa més esplendorosa sota la direcció de Jordi Rubió i Balaguer.

L'ubicació continuà sent la Casa dels Canonges, de manera que l'Escola es trobava molt a prop de la Biblioteca de Catalunya, de la Central Tècnica de Biblioteques Populars i de l'IEC (situades al Palau de la Diputació). Aquest fet constata la unitat de l'obra bibliotecària iniciada per la Mancomunitat i continuada per la Generalitat republicana; i més encara ho constata el fet que Jordi Rubió i Balaguer fos, al mateix temps, director de la Biblioteca de Catalunya, director de la Xarxa de Biblioteques Populars, i director i professor de l'Escola de Bibliotecàries. El 1937 l'Escola, juntament amb les altres institucions esmentades, es traslladà als nous locals de l'antic Hospital de la Santa Creu, en el difícil marc de la guerra civil (1936-1939).

Pel que fa als ensenyaments, la nova Escola intentà millorar i fer més eficients els que s'impartien durant l'etapa inicial. L'exigència de l'examen d'ingrés no minvà, ans al contrari, mantingué la rigorositat que l'havia caracteritzat als inicis i s'incorporà un treball final de carrera obligatori. Els estudis es catalanitzaren completament i s'eliminaren les assignatures d'arxivística, reincorporant les d'Història i Literatura catalanes. El centre acollí i fomentà nombroses iniciatives: els treballs finals de carrera de les alumnes constituïen vertaders anàlisis i estudis de la realitat bibliotecària dels temps, l'Escola tornà a col·laborar amb les reinstaurada Reunió de Bibliotecàries que mantenia la unitat de l'obra bibliotecària, es concediren beques per a visitar l'estranger, i des del seminari de pràctiques de Rubió es tiraren endavant molts projectes innovadors.

Tanmateix, l'Escola no fou reconeguda com a universitària, malgrat els intents de diverses persones (És notable el fet que no fou fins a 1999 que l'Escola passà a formar part completament de la Universitat de Barcelona): a petició de les alumnes se sol·licità que la Facultat de Lletres acollís una secció que donés continuïtat als estudis de l'Escola, però no prosperà. El 1936 s'inicià un Pla que incloïa i reconeixia com a formació

universitària l'Escola de Bibliotecàries, igualant-la a altres escoles tècniques com la d'aparelladors o topògrafs, però tampoc tirà endavant.

LES BIBLIOTEQUES POPULARS

El projecte

El projecte d'establir una xarxa de biblioteques per al poble va íntimament lligat al de la Biblioteca de Catalunya i les grans iniciatives culturals de la Mancomunitat. Al mateix temps que s'escrivia a la premsa de principis de segle sobre la necessitat d'una biblioteca d'alts estudis i d'investigació també s'aixecaven veus demanant que el públic en general pogués gaudir de la cultura, i que el progrés de Catalunya en bona part passava per educar el conjunt de la població. El primer pas va ser l'obertura al públic de la Biblioteca de Catalunya el 1914, que ben aviat es veié desbordada, però ja en el discurs d'obertura l'inspector de la biblioteca Jaume Massó i Torrents proposava que s'establissin branques de barri i sucursals de la nova Biblioteca a les principals poblacions de Catalunya. L'impuls oficial que rebé vingué de la proposta d'un diputat de l'Assemblea de la Mancomunitat que contenia esquemàticament els punts del projecte posterior. S'acceptà i es demanà al Consell d'Investigació Pedagògica que elaborés el pla complet, i se n'encarregà com a vocal tècnic Eugeni d'Ors.

L'objectiu de les biblioteques populars era doble: per una banda havia d'atendre al lector de cultura mitjana, de professió diversa, que per manca de mitjans no podia desenvolupar els seus coneixements, i per l'altra proporcionar els llibres més especialitzats al públic que ho demanés a través de la seva condició de sucursal de la Biblioteca de Catalunya. Així doncs, les noves biblioteques gaudirien d'un fons propi per a oferir-lo als seus lectors i a la vegada, sempre que fos necessari proporcionarien en

préstec els llibres de la Biblioteca de Catalunya al lector més intel·lectualment preparat i especialitzat.

Les biblioteques populars van ser una innovació en diversos aspectes a més a més del de préstec a classes populars. En el projecte fundacional, redactat bàsicament per Ors ja es perfilava com havien de ser els locals de les biblioteques: "propis, independents, nets, blancs, clars [...] presentant per dins i per fora un aspecte estètic, gai, plaent a l'ull." I és que les institucions culturals i biblioteques existents fins al moment donaven un aspecte antiquat, fosc, i a vegades fins i tot tètric, al que s'afegia la poca professionalitat del personal i uns horaris molt limitats. Precisament això és el que es va voler canviar també: el projecte de biblioteques populars precisava ja la creació d'un centre de formació de personal bibliotecari: l'Escola de Bibliotecàries, i recomanava "una formació continuada mitjançant reunions, cursets [...] i el contacte amb les fonts educatives que les han format.". Paral·lelament, es volia oferir un servei de qualitat: "préstec de llibres a domicili, sala especial per als infants, espai per a revistes i diaris, horaris amplis: obertes tots els dies feiners [...] i els festius unes hores al matí [...] tindran sales de lectura. ." Aquests horaris significaven un important avenç: si les biblioteques obrien a la tarda i en festius, fins i tot els obrers podrien assistir-hi després de treballar, així com mestresses de casa i nens després d'anar a l'escola; perquè se sabia del cert que el progrés de Catalunya passava sobretot per educar les generacions futures: els nens, i anar eliminant a poc a poc l'alta taxa d'analfabetisme existent, a través de les escoles i a través de les biblioteques.

<u>De la mancomunitat a la República</u>

Un cop redactat el projecte s'iniciaren les gestions per a dur-lo a terme. L'any 1915 la Mancomunitat convocà el primer concurs per a l'adjudicació de les biblioteques populars, i el 1918 quatre poblacions, una de cada província, ja gaudien d'una nova biblioteca. Va ser l'any de la inauguració de les biblioteques de Valls, Sallent, les Borges Blanques i Olot, que també coincidí amb la graduació de la primera promoció de bibliotecàries. Els edificis que acolliren les primeres quatre biblioteques populars s'assemblaven molt. Responien a l'ideal estètic noucentista: la biblioteca era concebuda com un temple del saber, i construïda amb elements arquitectònics classicitzants (torretes, templets, frontons a l'estil grecorromà). A més, aquests quatre locals foren construïts de nova planta, envoltats de vegetació i a vegades allunyats del centre del municipi, perquè, segons paraules d'Ors, obliguessin "a fer un pelegrinatge vers la sabiduria". Pel

que fa a l'interior, els locals guadien d'una sala de lectura, una secció destinada als nens, uns sanitaris, un despatx per a la bibliotecària i sovint una sala destinada a activitats socials i culturals com conferències i cursos. Havia de ser també lluminós i ampli, i amb mobiliari còmode. Les biblioteques encarnarien el projecte renovador del noucentisme, no només amb els seus serveis sinó amb els edificis, completament moderns i trencadors amb l'existent fins aquell moment.

Durant els anys vint es continuaren construint biblioteques arreu de Catalunya, com ara la del Vendrell, la de Pineda o la de Manresa. Tanmateix, a partir del 1925 la unitat de la Xarxa de Biblioteques Populars es va trencar, ja que la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) suprimí la Mancomunitat. Així, Jordi Rubió i Balaguer, director de la Central Tècnica de Biblioteques Populars, creada el 1920 amb l'objectiu d'unificar criteris de funcionament i prestar suport a la gestió, passà a dirigir només les biblioteques de la província de Barcelona des de la Diputació, que assumí també la Central Tècnica. No obstant, Jordi Rubió va seguir visitant les diferents biblioteques per a recordar a les bibliotecàries que continuaven formant part d'un projecte comú. La repressió cultural de la dictadura també s'experimentà, ja que a partir de 1923 els *Anuaris* s'hagueren d'escriure en castellà. Aquestes valuoses publicacions recollien tots els aspectes de l'obra de les biblioteques populars, i han estat molt útils per a conèixer-la. La "nota preliminar" dels *Anuaris* era escrita sempre, encara que no signada, per Jordi Rubió i Balaguer i s'hi exposava la visió general de l'any.

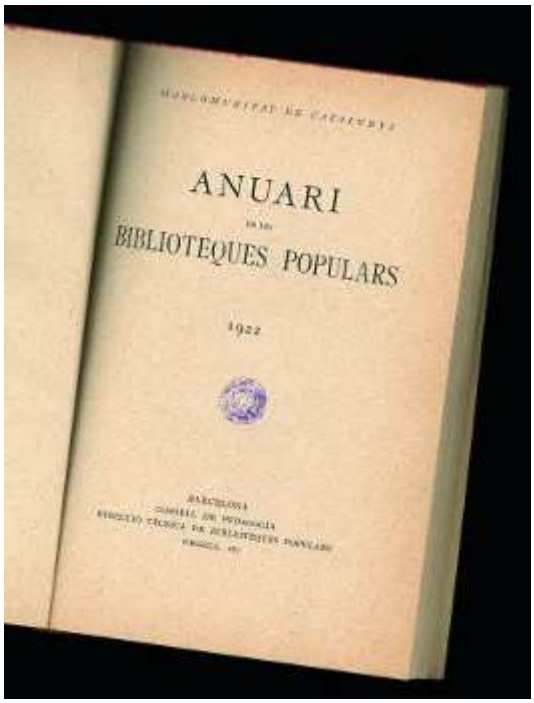

A l'anuari de 1929, encara en llengua castellana, Jordi Rubió ja hi escriu el davantal en català: "Redactats i compostos en gran part els articles que editem en aquest Anuari, la desaparició de la Dictadura ha vingut a temps de fer possible que la llengua catalana s'hi vegi honorada. L'any 1923, va ésser el darrer en que fou permès d'emprar-la en aquestes planes. El que ve, si Déu vol, el nostre Anuari tornarà a ésser escrit en la llengua que les bibliotecàries usen per comunicar-se amb els seus llegidors." A l'anuari de l'any 1930, escrit tot en català, diu: "Ja la impremta havia estampat les pàgines que segueixen de l'anuari 1930 [...] quan en posar-nos a redactar aquestes pagines introductòries, sentim que la mà ens tremola d'emoció davant la imminència d'una gran transformació històrica [...]. Ens sembla pròxim el dia que totes les Biblioteques de Catalunya tornaran a formar aquella família dels dies de la Mancomunitat."

El que preveia Jordi Rubió es va fer realitat. L'abril de 1931 es proclamava la II República Espanyola, i no gaire més tard Catalunya tornava a gaudir d'autogovern.

La proclamació de la II República espanyola (14 d'abril de 1931) i l'adveniment de la Generalitat de Catalunya van suposar la unió de les quatre províncies i, en conseqüència, la reunificació de les biblioteques en una sola xarxa, sota la direcció de Jordi Rubió i Balaguer una altre vegada. La Generalitat republicana recuperà, continuà, i reforçà l'obra de la Mancomunitat.

Durant els anys 30 retornà l'afany de cultura dels temps de la Mancomunitat: es construïren 8 biblioteques més, i se'ls hi donà un nou impuls en el seu aspecte més social (conferències, cursos...). Arreu d'Espanya creixeren les iniciatives culturals, a diferència de la situació d'abans, on Catalunya era una excepció dins l'Estat, i es potenciaren des de les administracions. La ciutat de Barcelona arribà a un acord amb la Generalitat on es projectava la creació d'una biblioteca popular per a cada districte, cosa que no arribà a fer-se realitat però s'intentà. El que si que s'aconseguí va ser presència en l'escena

internacional bibliotecària: els centres catalans foren visitats per experts europeus amb gran admiració, afegint que es concediren beques a les bibliotecàries per a visitar l'estranger i a Espanya tingué lloc el 1935 el Congrés Internacional de l'IFLA (Federació Internacional d'Associacions i Institucions Bibliotecàries).

En resum, els anys de la República foren molt favorables a l'obra bibliotecària, gràcies a que aquesta s'entenia com un instrument de progrés imprescindible i per tant tingué el recolzament de les administracions.

LES BIBLIOTEQUES DEL FRONT

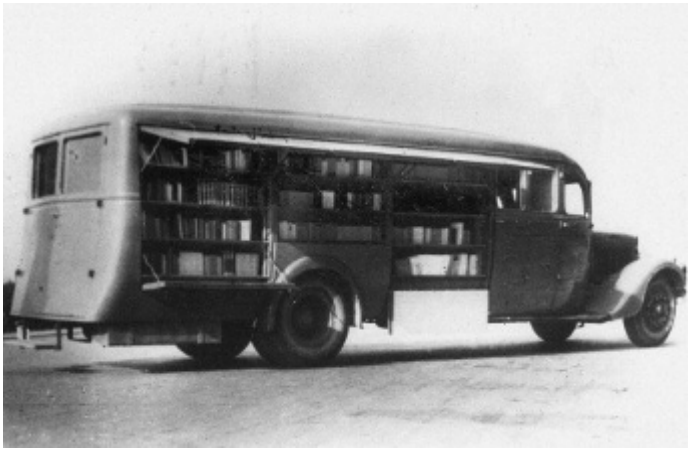

Amb l'esclat de la guerra civil l'activitat bibliotecària no s'aturà i es continuà treballant amb entusiasme. Una iniciativa molt destacada sorgida durant els anys de la guerra va ser el del Servei de Biblioteques del Front. Aquest projecte va ser creat per decret el 17 de febrer de 1937 i pretenia fer arribar la cultura als soldats de l'exèrcit republicà. Reberen aquest servei els que estaven a primera línia, els ferits als hospitals militars i els destinats a la segona línia mitjançant l'establiment d'una central a Barcelona i diverses subcentrals arreu de Catalunya a on es trametien els llibres adquirits. La iniciativa va ser en gran part duta a terme per les bibliotecàries de l'Escola, i va ser dirigida per Jordi Rubió i Balaguer. Amb un bibliobús adequat especialment per a la tasca, aquelles persones arriscaren la vida realitzant diversos trajectes al front d'Aragó i a la rereguarda per a fer arribar els llibres als soldats.

SALVAMENT DEL PATRIMONI BIBLIOGRÀFIC

El context revolucionari que es va crear a Catalunya a partir de 1936 va suposar un gran risc per al patrimoni bibliogràfic i artístic, sobretot religiós. La Generalitat, desbordada pels excessos revolucionaris va pactar amb diferents entitats la salvaguarda d'aquest. Jordi Rubió i Balaguer i Agustí Duran i Sanpere organitzaren el salvament d'arxius i biblioteques, tant públiques com privades. L'Escola de Bibliotecàries va actuar de

magatzem provisional de fons dipositats o confiscats provisionalment perquè més endavant poguessin tornar als seus legítims propietaris. Tanmateix, molts cops aquests fons acabaren enriquint les biblioteques públiques.

VIDA DE JORDI RUBIÓ (1913-1939)

Del retorn d'Alemanya fins a la República

La tardor de 1913 Rubió va tornar d'Alemanya. De seguida es reincorporà a la feina de l'Institut d'Estudis Catalans com a secretari redactor, encara que ja des del primer moment es dedicà a la seva nova tasca: la biblioteca de Catalunya.

En rebre a Hamburg la carta de Prat, Rubió havia trobat un forat en el seu atrafegat horari per a treballar com a voluntari a la biblioteca del professor Münzel a fi de conèixer les tècniques d'ordenació de llibres. En fa referència a la seva carta al seu pare: "*ahir vaig demanar al Director Prof. Münzel que'm permetés treballar en la Bibl. com a voluntari, pera familisarme en el moviment de les diverses seccions (...) Hauré d'escursar el temps que tenia pera'ls meus treballs i dinar d'una revolada, però no hi fa res*". Per tant, Rubió va arribar preparat a Catalunya per a la seva nova missió. Cal recordar, però, que ja abans de marxar a fer el lectorat Rubió havia participat en la catalogació dels llibres juntament amb els companys secretaris redactors, i sempre havia estat familiaritzat amb els llibres. Ell mateix expressa a la seva entrevista amb Baltasar Porcel a Serra d'Or: "*Sempre m'havien agradat tant, els llibres, de petit! Era com el bibliotecari del meu pare. Entre les primeres idees que va tenir l'Institut, vam començar a manegar llibres. Després va ésser comprada la biblioteca de Marià Aguiló: quants llibres van entrar, Déu meu!*"

El novembre de 1913 Rubió ja renuncià al seu càrrec de secretari redactor a l'IEC, per incompatibilitat amb la seva nova feina. Ara bé, no pogué exercir oficialment com a director de la Biblioteca fins al maig de 1914, quan s'obriren les seves portes al públic.

En tornar d'Alemanya també es reincorporà a les classes de la Universitat, i a partir de 1915 inicià les seves classes de bibliologia a l'Escola de Bibliotecàries. Allà hi treballava com a secretària Maria Lois i Rubió, llicenciada en Filosofia i Lletres, que Rubió ja coneixia, segons Montserrat Rubió, perquè era ajudant personal de Pompeu Fabra. El 1919, tenint ella poc més de vint anys i Rubió 32, es casaren, i l'any 1921 naixia Manel Rubió i Lois, el primer fill de la família. Llavors Rubió treballava a l'Escola de Bibliotecàries, feia alguna classe a la i als Estudis Universitaris Catalans i dirigia la Biblioteca de Catalunya i la Universitat Central Tècnica de Biblioteques Populars.

A la dreta de la comitiva, Jordi Rubió i Balaguer durant la inauguració d'una biblioteca

Però tota aquesta feina es veié dificultada amb l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera i la dissolució de la Mancomunitat. El maig de 1924, tres mesos més tard que nasqués la seva segona filla Montserrat, Rubió era destituït com a professor de l'Escola de Bibliotecàries juntament amb 150 professors més del recinte de la Universitat Industrial; no gaire més tard, el 1925 la Xarxa de Biblioteques Populars es desmembrà en quatre, i la Biblioteca de Catalunya es passà a anomenar *Biblioteca Central* i a dependre de la Diputació de Barcelona, ja que la Mancomunitat ja no existia. En definitiva, la situació econòmica de Rubió passà a ser més difícil, ja que deixà de cobrar el sou de l'Escola i segons Montserrat, també el de la *Biblioteca Central* malgrat treballar-hi encara.

Va ser Rafael Patxot i Jubert qui, a través de la Institució Patxot, li encarregà l'estudi de la Crònica de Bernat Desclot ja iniciada per Rubió en temps anteriors, i ajudà a millorar la seva situació econòmica. La Institució fou creada durant la dictadura de Primo de Rivera unint diversos mecenatges de Rafael Patxot, un bibliòfil, escriptor i meteoròleg que durant tota la seva vida ajudà la cultura catalana amb tota mena de concursos i

ajudes. I un bon exemple és aquest encàrrec que proposà a Jordi Rubió i que li va ser de gran ajuda en aquells anys difícils.

Durant aquests anys de la dictadura Rubió visità biblioteques populars de tot Catalunya per a recordar a les bibliotecàries que, malgrat la dissolució de la Mancomunitat, continuaven formant part d'un projecte comú. A més a més, a partir de 1925 es fa càrrec definitivament de la càtedra de Literatura Catalana als Estudis Universitaris Catalans, abans portada pel seu pare Antoni Rubió i Lluch.

Paral·lelament, Rubió va fer un curs de literatura al "*Comité Femenino de Mejoras Sociales*". Ho sabem gràcies a un tríptic que roman a l'Arxiu Jordi Rubió i Balaguer amb data de 7 de Novembre de 1927. El programa conté dotze capítols sobre la història de la literatura espanyola, francesa, i catalana, a més d'un anomenat "*El arte de leer*". Sobre el curset se'n parla en un breu article de *la Vanguardia*, amb data de 28 de febrer de 1928:

"El cursillo de literatura que organizó el Comité Femenino de Mejoras Sociales, dado por don Jorge Rubió y Balaguer, en la Universidad, terminó el pasado lunes.
Noventa señoras y algunas caballeros han asistido con asiduidad y atención a las doce lecciones.

El doctor decano de la Facultad de Filosofía y Letras, don Antonio Rubió, a ruegos de los concurrentes, tuvo la amabilidad de clausurar el dicho ciclo con una "causerie" sumamente amena e instructiva. Fué muy aplaudido."
També aparegué el curset al diari *La Veu de Catalunya*, aquest amb data desconeguda:

"Ahir donà començ. al saló doctoral de la Universitat, el curset de Literatura, per En Jordi Rubió i Balaguer. Distingida i nombrosa concurrència emplenava el local. (...) les bellíssimes dames allí reunides estaven pendents dels seus bells conceptes, i en acabar sols pogué oir frases d'agraïment i elogi. (...) Fou un veritable encert i un motiu emocionant veure el pare presidint la sessió del fill i contemplar el retrat de l'insigne literat Rubió i Ors, tres generacions que honren les lletres, Espanya, i la nostra estimada Catalunya."

Amb aquests textos podem comprovar que els Rubió eren coneguts i apreciats, Rubió i Lluch era una figura de les Lletres, i el seu fill Jordi Rubió demostrà amb aquell curs les

seves dots com a orador i divulgador de la cultura; sempre sabé combinar la faceta d'erudit i estudiós a alt nivell amb la d'home compromès amb la societat, que duia a terme grans iniciatives com la de les Biblioteques Populars o, com veurem més tard, les Biblioteques del Front.

Per acabar, i referent a l'època de la dictadura, Montserrat Rubió recorda que el rei Alfons XIII visità l'aleshores *Biblioteca Central*, i parlant interessadament amb Jordi Rubió, el director, s'assegueren; llavors Rubió s'adonà de l'error que havia comès, ja que ell no podia asseure's també com si fos de la mateixa condició que el rei, però aquest li digué: "Siéntese, Rubió, siéntese". Això demostra que Rubió inspirava respecte explicant la seva biblioteca i fins i tot el Rei li permetia asseure's com ell.

<u>República</u>

Amb la caiguda de la dictadura, passant pel període de transició, i la posterior proclamació de la II República retornaren totes les esperances, també per a Rubió.

El 23 de Juliol de 1930 Jordi Rubió va ser nomenat director de la restaurada Escola de Bibliotecàries, i la Biblioteca de Catalunya tornà a l'estatus d'abans de la dictadura.

En el pla familiar, Rubió ja tenia quatre fills: Manuel, el gran, nascut el 1921, Montserrat, del 1924 (àvia de l'autor d'aquest treball), Jordi, dos anys més petit que Montserrat, i Maria.

Efectivament, els anys 30 suposaren per a Rubió els anys de més activitat pública i reconeixement. A més de dirigir la Biblioteca, l'Escola, la xarxa de populars i ser professor, donar conferències i continuar escrivint articles i llibres, era membre del Consell de Cultura de la Generalitat, creat el 1931. La seva filla Montserrat recorda d'aquells temps que Jordi Rubió marxava aviat de casa, (una casa de pisos situada al carrer Mallorca amb Enric Granados que va ser enderrocada als anys 80) acompanyava el seu germà Manel a l'escola i anava a treballar, ja fos a donar alguna classe a l'Escola o a la Biblioteca, tot situat molt a prop, al palau de la Generalitat i a la casa dels canonges. Explica Montserrat Rubió que quan ells, els fills, ja eren al llit, sentien les claus del seu pare arribant a casa no massa aviat, ja que després de la feina visitava cada dia el seu pare, ja molt dèbil de salut (moriria l'any 1937).

Tanmateix, Rubió tenia temps per als seus fills els caps de setmana, i els portava a vegades al port on buscaven una barca amb un mariner per anar fins al far; o a passejar a la carretera de les Aigües, i recorda Montserrat que un cop es va tornar el dia rúfol i van tornar a casa ben xops i enfangats, i la seva mare Maria Lois es va enfadar molt.

L'any 1933, però ocorregué la primera desgràcia de la dècada per a Rubió. La seva jove dona Maria Lois va morir de septicèmia. Ell tenia programat anar als Estats Units a un congrés de biblioteques a Chicago amb la seva dona, i se n'hagué d'anar sol, ja que conscient de la importància de l'event preferí no anul·lar-lo.

Dos anys més tard, el juny de 1935, la seva filla petita Maria, només amb quatre anys, va morir per culpa d'una apendicitis. D'això en tenim notícia en un retall de diari que es conserva a l'Arxiu Rubió. Aquest article de "La Veu de Catalunya" parla de l'enterrament, al que assistiren amics i companys de Rubió.

"Ahir, a dos quarts de deu del matí, s'efectuà l'enterrament de la nena de quatre anys Maria Dolça, filleta del doctor Jordi Rubió, director de la Biblioteca de Catalunya i catedràtic de la Facultat de Filosofia i Lletres de la nostra Universitat.
Assistiren al piadós acte la totalitat dels professors de la Facultat de Filosofia i Lletres i nombrosos de les altres Facultats. També anaren a acompanyar el fèretre els membres de l'Institut d'Estudis Catalans, una representació nodrida de la intel·lectualitat catalana i dels estudiants de la Universitat, a part de nombrosos amics.
La manifestació de dol posà de relleu la simpatia i bones amistats que gaudeix l'il·lustre professor, a la pena del qual nosaltres ens associem sincerament tot fent vots perquè una cristiana resignació l'ajudi a soportar-la."

Un cop més, veiem com Rubió era una figura pública, malgrat la discreció en la feina que sempre l'acompanyà. El treball que duia a terme era conegut i reconegut, com apreciades les seves classes a la Universitat i la bona direcció de la Biblioteca, que en aquells anys visqué una època d'esplendor.

Amb tot, els anys esperançats de la República acabarien aviat. Les eleccions celebrades el febrer de 1936 en un clima de creixent radicalització van donar la victòria al Front Popular, propiciant uns mesos més tard l'aixecament militar que donaria pas a la guerra

civil. D'aquestes eleccions Montserrat Rubió recorda que preguntà al seu pare: "Qui ha guanyat?" i li contestà "Nosaltres", referint-se a que havien guanyat les esquerres. Rubió mai havia participat activament en política, però no amagava el seu catalanisme i donava suport a Acció Catalana Republicana, partit minoritari de caire republicà, catalanista i intel·lectual. Explica també divertida que les monges de l'escola on anava, Col·legi de l'Infant Jesús, "les Dames Negres", on residia a pensió completa, li digueren preocupades "¿Qué habrá dicho, su papá?", referint-se al resultat de les eleccions, i ella rigué per dins coneixent que el seu pare n'estava satisfet, del resultat.

Guerra civil

La guerra esclatà el juliol de 1936, encara que a Catalunya l'aixecament militar no triomfà i la Generalitat republicana governà fins a l'entrada de les tropes franquistes al principat l'hivern de 1939. Durant aquests anys Rubió es dedicà intensament al trasllat de la Biblioteca de Catalunya de les dependències del Palau de la Generalitat al nou emplaçament a l'antic hospital de la Santa Creu. Va ser una tasca realment èpica: tot el trasllat dels fons bibliogràfics, entre ells incunables (llibres anteriors a 1500), de la Biblioteca de Catalunya va ser realitzat únicament amb un cotxe descapotable cedit per un amic preocupat perquè li confisquessin en el clima revolucionari de la guerra. Era així perquè els recursos durant la guerra van ser realment limitats, i els camions de què gaudia la Generalitat eren destinats al front o al trasllat d'altres objectes, com per exemple obres d'art. Montserrat Rubió recorda que el seu pare es queixà a Duran i Sanpere però aquest li digué que ell havia de salvar l'art, i Rubió li va contestar si els llibres no eren art.

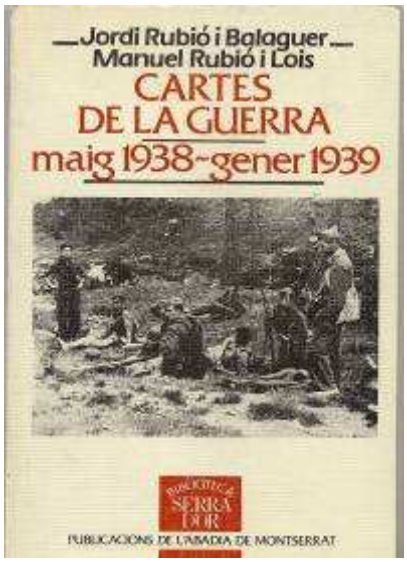

En el pla familiar aquest període va suposar anormalitat en molts aspectes. El seu fill gran Manel va ser cridat al front el maig de 1938, formant part de l'anomenada "Quinta del biberó". Amb tot, tingué força sort, ja que gràcies als seus coneixements tècnics en electricitat va ser destinat a tasques de missatger i telefonista, cosa que no vol dir que no participés a la guerra, sinó que no ho feia, afortunadament per a ell, des de les trinxeres. La correspondència entre Manel Rubió i el seu pare durant la guerra és recollida en el llibre editat per Jordi Galofré "*Cartes de la guerra. maig 1938-gener 1939*", de les publicacions de l'Abadia de Monserrat.

La seva filla Montserrat hagué de canviar d'escola, ja que les monges de l'Infant Jesús marxaren amb el context revolucionari existent a la rereguarda arran de la insurrecció militar del juliol del 1936. Així, passà a estudiar a l'Institut Escola, modern centre dirigit pel Dr. Estalella del qual Montserrat Rubió en guarda molt bons records (mètodes innovadors, excursions de ciències naturals, professors exemplars...).

Pel que fa a l'allotjament, és de remarcar que els Rubió es traslladaren a la seva casa d'estiueig, a Sant Boi de Llobregat, on també s'hi refugiaren els familiars de la difunta esposa Maria Lois. Allà restaven més segurs i els era més fàcil d'obtenir aliment; instal·laren unes gàbies i hi criaren conills, i a més tenien amics pagesos que els ajudaven. No obstant, patiren gana i fred com tota la població de Catalunya durant la guerra civil, encara que de tant en tant rebien paquets amb aliments de la germana de Rubió, Elisea, des de Suïssa. (Elisea Rubió s'havia casat amb José Gallart, ric empresari de la companyia d'automòbils *Hispano Suiza,* i havia fugit amb els seus fills dels atacs a la burgesia en el context revolucionari).

Jordi Rubió i Balaguer també participà a partir de 1937 en un projecte més que lloable: el Servei de Biblioteques del Front. En parla a les cartes al seu fill Manel, on relata alguns dels seus viatges amb el bibliobús i les bibliotecàries. En un d'aquests trajectes Rubió veié morir una companya bibliotecària que apreciava molt: Conxita de Balanzó. Una bomba esclatà a prop del bibliobús, que hagué de fer una forta maniobra per esquivar-la i la bibliotecària, en caure del vehicle, morí.

A continuació afegim un text que explica els fets i mostra la tasca tan important que van fer les bibliotecàries en aquells temps difícils:

Conxita de Balanzó, la segona a la dreta, en una foto familiar. (Arxiu personal d'Enric Balanzó)

De Dones bibliotecàries

Assumpció Estivill Rius, Amadeu Pons, Teresa Mañà / Facultat de Biblioteconomia i Documentació Universitat de Barcelona

Concepció de Balanzó Echevarria (Barcelona, 1904 – 1938)

Just acabada la carrera, l'octubre de 1935 va guanyar la plaça de directora a la Biblioteca Popular de Manresa, on substituí Pilar Bertran, que l'havia dirigida des de la seva inauguració el desembre de 1928. A la biblioteca també hi treballava Carme Benavent, que havia estat companya seva a l'Escola. L'agost de 1938 les dues bibliotecàries van emmalaltir de tifus i Conxita va tornar a Barcelona on també va haver de ser operada urgentment d'apendicitis. Convalescent de la malaltia i de l'operació, a la darreria de novembre va viatjar a Tortosa amb Jordi Rubió i Balaguer, de qui era bona amiga, per recollir llibres de la biblioteca de Tortosa per tal d'allunyar-los de la zona del front. De tornada a Barcelona, el bibliobús en què viatjaven juntament amb Felipa Espanyol, una de les bibliotecàries del front, va fer una maniobra per esquivar un sot de la carretera produït per una bomba, i Jordi Rubió i Concepció de Balanzó foren expulsats a l'exterior amb tanta mala fortuna que aquesta darrera patí una fractura de la base del crani i moria al cap de dos dies, després de passar per diversos hospitals. Just després de l'accident, Jordi Rubió el relatava al seu fill Manuel, que estava en el front, i li confessava: "He perdut una amiga bona, recta, lleial i d'absoluta confiança."

Però Jordi Rubió i Balaguer continuà endavant amb les tres epopeies que ell protagonitzà: el trasllat de la Biblioteca, el Servei de Biblioteques del Front i el salvament del patrimoni bibliogràfic procedent dels domicilis requisats . Respecte a aquest últim, Montserrat Rubió recorda que el seu pare hi dedicà molts esforços, i que catalogava a part tots aquells llibres perquè deia "Això s'haurà de tornar". També explica que al poble on estiuejaven, Sant Boi de Llobregat, uns descontrolats van atacar l'arxiu de l'església i ell s'implicà directament en el salvament del patrimoni artístic i bibliogràfic de l'edifici, preocupat pel que es pogués perdre per culpa d'uns excessos revolucionaris.

Passarel·la del riu a Sant Boi del Llobregat poc abans de l'acabament de la guerra.
Al fons l'esglesia de Sant Baldiri

Font: "L'Abans. Sant Boi de Llobregat Recull Gràfic 1892-1965"

EPÍLEG

El Nadal de 1939 va tenir lloc l'última i definitiva ofensiva de les tropes franquistes a Catalunya. El 25 de gener els fills de Rubió, llavors a St. Boi, van veure com marxava el seu pare cap a Barcelona i els digué: "No sé quan us tornaré a veure". Es dirigia a la Biblioteca de Catalunya, que amb el temps just s'havia pogut traslladar a les noves dependències de l'Hospital de la Santa Creu, i no sabia què passaria quan arribessin les tropes vencedores. Jordi Rubió i Balaguer passà la nit del 25 al 26 de gener a la "seva" Biblioteca, esperant per a respondre'n davant dels nacionals. L'endemà, es negà a donar les claus als soldats que li ho demanaven; no ho faria fins que se li presentés un responsable. Llavors, en venir el responsable de biblioteques del règim franquista, li mostrà el centre, davant del qual Javier Lasso de la Vega ironitzà dient *"Esta biblioteca ha supuesto menos cañones contra los nacionales."*.

Posteriorment, Jordi Rubió i Balaguer fou cessat de tots els seus càrrecs (director de la Biblioteca de Catalunya, de les Populars, i de l'Escola de Bibliotecàries). Durant uns mesos visqué gràcies a les ajudes i dels diners que tenia al banc, fins que Santiago Salvat li oferí feina a la seva enciclopèdia, on treballà fins als 80 anys. I és que Rubió s'havia quedat al carrer amb tres fills al seu càrrec, tot i no haver participat mai activament en política. Potser aquesta és una de les raons per les quals no marxà a l'exili.

Segons Montserrat Rubió, se li oferí marxar a Colòmbia, però el fet de tenir dos fills encara petits, el gran al front, i unes institucions en què hi havia posat tota la il·lusió el van fer quedar. A més a més, poca gent s'imaginava que la dictadura de Franco duraria tants anys com va durar i que es reprimiria tant els vençuts; i es confiava en una actuació dels països estrangers que no arribà a realitzar-se mai.

Per a Rubió la desfeta republicana va significar ser condemnat a l'ostracisme, ja que havia estat represaliat destituint-lo dels càrrecs en què amb tanta il·lusió s'havia dedicat. Això no l'aturà, però, i continuà en la seva tasca d'erudició, visitant l'Arxiu de la Corona d'Aragó i continuant fent classes clandestines d'història de la literatura a bibliotecàries (les familiarment anomenades "Catacumbes") i posteriorment als Estudis

Universitaris Catalans (que amb la dictadura tornaren a tenir raó de ser). Ell mateix afirma a l'entrevista que ja s'ha citat diverses vegades: "Va ésser un cop fort, però el vaig aguantar bé, sí"; mostra de la tenacitat amb què sempre treballà Rubió i Balaguer, un home que sempre amb discreció i molta eficàcia es dedicà amb entusiasme a la seva feina.

Els últims anys de la seva vida Rubió i Balaguer va esdevenir una persona coneguda i admirada. L'any 1966 va participar a la reunió al convent dels caputxins de Sarrià del Sindicat Democràtic d'Estudiants, on pronuncià un bell discurs i mostrà la seva solidaritat amb els estudiants perseguits per la dictadura. Tot això li costà una multa considerable. Detingut a la comissaria de policia de la Via Laietana afirmà davant dels incrèduls policies que en aquell mateix edifici hi havia viscut, cosa que era certa (els Rubió es traslladaren de domicili diverses vegades, i aquesta va ser la segona casa on visqué Rubió i Balaguer). És destacable que Salvador Espriu li dedigués un poema, "Indesinenter", posteriorment musicat i interpretat pel cantautor Raimon, cosa que encara el va fer més conegut.

Jordi Rubió i Rosalia Guilleumes l'any 1965, de visita Granada, a casa de la seva filla. A l'esquerra, Montserrat Rubió Lois i la falda de Jordi Rubió el pare de l'autor

En el pla més familiar, Rubió i Balaguer es casà el 1959 amb Rosalia Guilleumas i Brossa, una bibliotecària deixeble seva, amb qui tingué tres fills: Antoni, Joan i Helena. Actualment Antoni Rubió i Guilleumas té cura de l'Arxiu Rubió, situat al carrer Mallorca número 213 de Barcelona, el pis on va viure Rubió i Balaguer els seus últims anys (just davant del domicili on visqué fins al seu enderrocament, Mallorca 214).

L'Honorable President de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas en el moment que nomena director honorari de la Biblioteca de Catalunya a Jordi Rubió, l'any 1978, un cop restaurada la democràcia.

El reconeixement públic va trigar a arribar, però va arribar. L'any 1969, encara dins la dictadura franquista, va rebre el primer Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, concedit per Òmnium Cultural. Restaurada la democràcia, el president Tarradellas el visità a casa seva on el nomenà director honorari de la Biblioteca de Catalunya i de l'Escola de Bibliologia. L'any 1980 va rebre la Medalla d'Or de la Generalitat, i el 1982 va morir al seu pis de Barcelona, deixant enrere 95 anys de dedicació absoluta a la cultura del seu país.

BIBLIOGRAFIA

Les biblioteques populars a Catalunya a través dels seus anuaris (1922 – 1936). (Teresa Mañà Terrè, 2001). Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació, Universitat de Barcelona. Quaderns de treball , 16.

Jordi Rubió i Balaguer, semblança biogràfica (Josep Massot i Muntaner,2005) Barcelona, Institut d'estudis Catalans.

Mestres, companys i amics. Obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, vol. 9. (Jordi Rubió i Balaguer, 1991). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, S.A.

Biblioteca de Catalunya. 100 anys. 1907 -2007. (Reis Fontanals, Marga Losantos, 2007). Barcelona: Biblioteca de Catalunya.

Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1987 -1982). (Rosalia Guilleumes i Brossa, Amadeu-J Sobirana i Lleó). Barcelona: Diputació de Barcelona, Biblioteca de Catalunya.

Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida. (Baltasar Porcel,1969). *Serra d'or*, maig 1969, p. 31- 38.

Petita història de la Biblioteca de Catalunya. (Reis Fontanals Jaumà i Marga Losantos Viñolas, 2005). Barcelona, Editorial Mediterrània S.L.

Assumpció Estivill i Rius (2006). Una mirada retrospectiva: de l'Escola Superior de Bibliotecàries a la Facultat de Biblioteconomia i Documentació (1915-2005). *Bid, Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm 16.
Recuperat el desembre de 2008 a
http://www2.ub.edu/bid/consulta_articulos.php?fichero=16estivi.htm

Exposició 1915-2005 90 anys. Una mirada retrospectiva de l'Escola Superior de Bibliotecàries a la Facultat de Biblioteconomia i Documentació: una mirada retrospectiva. Recuperat el desembre de 2008 a http://bd.ub.es/90anys/exposicio.pdf

La xarxa catalana de Biblioteques Populars: dels orígens a la desfeta del 1939. Teresa Rovira (1994)
Recuperat el desembre de 2008 a http://www2.ub.es/bid/consulta_articulos.php?url=http://www.raco.cat/index.php/Item/article/view/22438/22272&issn=1699-521X&numero=14

La Xarxa de Biblioteques 1915-2004: Una història que mira al futur (Carme Mayol, 2005) *Bid, Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm 14
Recuperat el desembre de 2008 a http://www.ub.es/bid/14mayol.htm

CONCLUSIONS

Per a mi aquest treball de recerca ha consistit en molt més que escriure una memòria. Ha consistit més aviat en investigar, no com a científic, sinó com a persona que necessita conèixer la cultura del seu país i la història de la seva família. Gràcies a aquest treball he adquirit uns coneixements que abans no tenia. Ara puc situar molt més fàcilment en el temps personatges històrics i esdeveniments, i quan ho faig és de manera més propera, ja que puc pensar sempre en què estava fent en aquell moment el meu besavi. A tall d'exemple, si se'm parla de la Setmana Tràgica (1909) sé que en aquell moment Jordi Rubió i Balaguer estava treballant al "jove" IEC, que Prat de la Riba ja governava la Diputació de Barcelona, que s'havien iniciat els Estudis Universitaris Catalans... En resum, vull dir que ara puc conèixer part de la història de Catalunya del segle XX d'una manera més propera.

Per altra banda, he comprovat el que un ja es pot imaginar només amb llegir una cronologia de Jordi Rubió i Balaguer: realment va ser un home extraordinari. Crec que l'èxit de les nombroses iniciatives culturals en què participà i dirigí Rubió es deu en gran part a la seva il·lusió, tenacitat i eficiència i la de totes les persones que l'acompanyaren; sentien que estaven fent alguna cosa important pel seu país i la seva gent, i hi posaren tot allò que tenien a l'abast per a fer-ho possible. M'imagino que si no fos per l'estroncament de tots aquells projectes que va suposar la dictadura franquista, potser ara Catalunya seria una de les cultures més avançades d'Europa, tal com va aconseguir durant els anys del segle XX anteriors a la dictadura.

Arribo també a una altra clara conclusió pel que fa al meu besavi: es pot investigar molt més sobre ell. L'Arxiu Rubió disposa de molt material valuós que podria servir per a realitzar un estudi més profund sobre Jordi Rubió i Balaguer. Així doncs, m'agradaria que s'aprofités algun dia per a conèixer més aquest personatge tan interessant i polifacètic que permet de comprendre els temps en què visqué gràcies a que ho va fer intensament i amb vocació de servei al país.

AGRAÏMENTS

M'agradaria escriure unes línies en referència a les persones que m'han ajudat a realitzar aquest treball.

Primer de tot, dir que si no fos per la meva àvia, aquest treball no existiria. Gràcies a ella vaig interessar-me pel tema, i gràcies a les converses que hi vaig tenir he pogut aportar alguna informació nova al que se sabia sobre el meu besavi.

En segon lloc, agrair tota la informació i material gràfic proporcionats per Antoni Rubió i Guilleumas, regent de l'Arxiu Rubió i les valuoses orientacions que em va donar Anna Rubió i Rodon, néta de Rubió i Balaguer, en el tema de biblioteques.

Especialment vull donar les gràcies a la meva tutora, Pilar Huguet i Cusí, per tota l'ajuda oferta i als meus pares, la meva germana i els meus tiets Victòria i Alfonso per tot el suport que m'han proporcionat durant el procés de creació d'aquesta memòria escrita, ja fos aconsellant-me, elaborant el disseny gràfic o simplement escoltant-me.

A tots ells, gràcies.

ANNEXOS

TRANSCRIPCIONS

CARTA DES D'HAMBURG. TRANSCRIPCIÓ

Transcripció de la carta enviada per Jordi Rubió i Balaguer des d'Hamburg, el 12 de juny de 1912 al seu pare, Antoni Rubió i Lluch. Font de l'original: Arxiu Rubió.

Nota: per a la transcripció s'ha conservat l'ortografia original, anterior a la reforma ortogràfica de Pompeu Fabra..

Hamburg 12-V-12

Molt estimat Pare, avuy es diumenge y tinch espay pera contestar ab calma y expansió a la teva última carta, tan plena de detalls y d'impressioins que'm varen fer viure bona estona entre vosaltres.
Al matí he anat a missa de 10, com de costum, y a la sortida m'he estat fins a ¼ de 1 a la Kunsthalle o Museu de pintures d'Hamburg, que es molt més interessant de lo que creya. A part de les coleccions de mestres hamburguesos dels s. 16 al 17, que no son ni de molt tan artistes com els d'altres escoles, tenen una serie de teles molt hermoses de les tendencies més interessants de la pintura del s. 19. Cap nom gros hi falta , per lo que m'ha semblat, y d'alguns n'hia ha una representació lluida. Avuy he vist un Böcklin per primera vegada; altres ja m'eren una mica coneguts per la visita al Louvre, però avuy ab aquella base, els he apreciat miollor. S'assemblen tant els cuadres d'un mateix pintor! De lo que esta malament es de pintura italiana y espanyola.
Ja vaig donar la 3ª conferencia. No hi vaig dir més que lo que tú y en Menéndez dieu; era tonto que jo'm fiqués en llibres de caballeries. El publich era compost en gran part d'espanyols: ho coneixia aper les cares. El fer aquestes conferencies es difícil. Un no pot tractar cientificament un tema, perque no ho consenten ni la forma de conferencia pública en un gran local, ni tampoch els concurrents, comerciants o institutrius en la seva majoria. S'ha de fer un discurs que entretingui, pronunciat ab calor, y que cautivi l'atenció per la seva apariencia, millor dit, per la seva presentació teatral. I això a mi m'es molt dificil. No domino prou la paraula per a ferho ab poca fatiga. I sort de que aqui a Hamburg, devant de gent tant se m'endona, tinch un aplom que a mi mateix me sorpren. No'l tindria pas a Barcelona.
Els companys estan molt amables ab mi y me fan molts compliments per les Vorlesungen; el francès l'altre dia va dirme que jo tenia una ventatja pera parlar, y era que posava persuasió en la veu y l'accent y així convencia a gent que no m'entenia. Però tot això son frases, y jo sé lo que pateixo. Cada dilluns se'm presenta el dijous com un fantasma que m'obsesiona. Aquesta setmana gracies a Deu, tinch festa, perque l'Ascensio ab gran sorpresa meva, també la celebren aquí.
Lo que'm fa patir es la falta de llibres. Tinch de fer més coses de memoria! Sort que quan un parla, va per on vol. Lo den Milà, ara no ho recordo bé, peró'm sembla es al principi de l'estética. Va precisar una idea que sols veya confosament: la critica estética y l'historica unintse pera formar l'historia literaria. No ho sé explicar ara bé..
He interromput la carta per dinar; després a les 2 he sortit pera trobarme ab el jove Escande y els seus dispesers , qui m'havien dit si volia anar ab ells a un poble d'aprop. Segurament no vaig entendre bé'l lloch de la cita, perque no'ls he trobat, y llavors m'en he

anat a veure el jardi zoologich, que encara no coneixía y passa per un dels més notables d'Alemanya.. Efectivament val la pena. May havia vist tanta bestia plegada. les serps están presentades en una forma que arriben a fer fastich, de tan aprop que's veuen. I quina abundancia! M'hi he estat dos hores, y ara torno a casa, d'on ja no'm mouré. Els diumenges son aburrits a tot arreu.

Lo que'm dius den Valls y de la Llicenciatura en historia, en ell no'm ve de nou. Ha sigut sempre un indecis, que a hores d'ara encara dubta entre fer oposicions de canonich, o d'arxius, o d'historia.

Comprench que tens raó en que ha arribat l'hora de que m'obri pas, peró me sembla que'l medi millor no es obrir un altre periode d'interinitat, fer una altra carrera y després trobarme igual que ara. Ja sé que ab dos carreres, les gangues se presenten per duplicat, pero jo crech que les úniques que s'aprofiten son les que estan d'acord ab l'esperit y ab la preparació d'un. Però en fi, no vull discutir per carta. I ademés ara comprens que encara que volgués ferho, no m'es possible.

Ja sé que un cop a Barcelona no'm costará res fer l'altra llicenciatura, però creus que m'aprofitará més tenir dos espingardes que un manxer? Tot a l'hora no es pot saber, ja sé que d'historia puch dir coses noves relativament, però que poques en comparació de lo extés d'un camp que, en sa major part sols conech a través del Picatoste!

Ab tot i aixó, no passis pena,. No 'm refio de ningú ni'm proposo tampoch organisar la meva vida sobre un idealisme. En tornant d'Alemanya veuré per on puch apretar,y pots pensar que no'm proposaré esperar que'm duguin el pa a la boca. I tornaré millor armat.

Aquí mateix, si vegessis com un s'espanta! I deixant a part la filologia, per a la mateixa historia literaria, que poch armat un se troba!

Aquest Seminar té ja una biblioteca important d'estudis romanichs; llibres especials y molt ben triats. Aquest anys tenim 3000 M pera comprar, y aquests dies he fet les propostes pera l'historia y literatura espanyoles. I en tot i l'Institut hi ha seminaris semblants per a les llengues orientals, historia, dret, geografia etc. Figurat quins conjunts de biblioteques especials!

Moltes d'aquestes ensenyances (la geografia y les llengues orientals per exemple) tenen encara un proposit comercial, pero'l professorat es d'homes de ciencia y el proposit es anar poch a poch transformant l'institució, sense esferehir a aquests hamburguesos mercantilistes y fer una Universitat. L'edifici ja'l tenen. Cuartos també, y el profesorat el van reunint poch a poch. Falta sols la carta de constitució.

Per a que tinguis una idea de la gent que hi ha aqui, el profesor d'historia es l Dr. Marcks, que ha deixat Heidelberg d'on era catedratich, cridat per el consell directriu ab el sou de 25000 M anyals. Passa per ser el profesor alemany més competent en historia moderna. I d'aquesta categoria, n'hi ha un altre.

En Schädel, acabat de nomenar professor, ja cobra 10000M.

Ara començo a orientarme y coneixer la gent. El semestre proxim me proposo assistir a alguns dels cursos en calitat d'oyent assidu. Ara sols hi aniré de tant en tant, quan pugui, perquè m'han disposat les hores de classes de manera que no puch anar a les que m'interessen només que una part de la lliçó, la major part d'elles. Als exercicis d'historia, me proposo anarhi tot seguit.

Si en Schädel hagués sigui aquí desde'l principi, al moment m'haguera orientat. Ell m'ha enterat dels cursos y de les condicions per assistirhi. Ab en Wagner, may ne vaig treure l'aygua clara.

La llástima es que no s'ha ofert a posarme directament en relació ab els professors, y no m'ha donat més que una llista horrible de visites, oficials, en les que un casi may es rebut, y que no serveixen de res. Y sembla que no puch fer res abans d'haver anat de levita y chistera a deixar una targeta al seu buró y a casa segva. Ahir vaig començar. Al mati vaig visitar en el Seminari al Prof. Becker de llengues orientals, molt simpatich; va venir una visita y em va interrompre, però ens tornàrem a veure.

A la tarde vaig visitar en Schädel (viu horriblement lluny), el professor de francés M. Lavvipière, casat ab una alemana qui'm va rebre, al Dr, Wagner, y després com passava aprop, vaig deixar targeta al Consul nostre, en agrahiment per la seva invitació.
Però aixó sol, ab tot y que en 3 cases no'm rebrien, m'ocupá de les 2 i1/2 a les 4. I ja segons el protocol que aqui's prenen en serio, no puch fer cap més visita. I a Hamburg, les distancies son terribles,m perqué la mitat de la població viu en chalets, y entre jardins y rius y l'Alster, se pert molt espay. Vaig prendre un taxi-auto, que aquí son baratos, y va costarme 5M la festa. I això que la tornada del consulat, com ja sabia el camí, la vaig fer en un vaporet (25 cs.). Val a dir que vaig fer les visistes més apartades.
La feyna del Seminari, no creguis que's presti a explotació personal. Hi ha una organisació tan complicada, y un abús tal de telefon y moço y copista, etc. que les iniciatives s'esbraven al naixer. La bibliografia l'hem de fer damunt de la res revistes que arriben, y aquesta es l'unica feyna positiva que per ara s'ens ha indicat. Lo demés son enredos. Exemple:s'ha de fer una carta agraint un cambi, en el meu domini (lit y historia espanyola) i en Schädel, en la soletat del seu despatx omple una fulla impresa donantme instruccions y acompanyant lo que haig de contestar; la fulla m'arriba mecánicament per medi d'un criat. Jo redacto la resposta, y omplo un altre fulla per a la mecanógrafa, especificant el marge, parpe, interlinia etc.
Un cop copiadam, el criat me la retorna y jo llavors omplo una fulla pera la estadística de la correspondencia, y repasso la còpia. Telefono en Schädel si està visible, li ensenyo la carta y ell la firma. Fins que arriba al correu encara hi han alguns passos, però ja no son d'incumbencia meva.
D'aquest modo, no s'haguera fet a l'Institut,. Tot neix mort.
Els cursos per ara no'm donen feyna quan la preparació, però son cansats. El 1er es puramen un Berlitz.
En fi: ja he escrit massa. Però hi ha tanta cosa qui'm roda dintre! Les primeres impresions son sempre confoses.
No perdo un hora y a casa, a més de l'alemany que cada dia estudio, treballo en el Desclot quan tinch temps. Ara comparo l'edició den Coroleu ab el codi original de Paris. he trobat coses curioses. L'alemany noto que l'agafo, però costa. Sobretot el parlar de coses que no siguin de la vida corrent. El vocabulari de visita es tan reduit, que mès o menys m'en surto del pas. Les conferencies me costen més d'entendre, y moltes coses se m'escapen. Peró veig que adelanto, y sobre tot m'en surto millor del que creya. Temia no no poguerme fer entendre. – Adéu. Ja seguiré buydant el pap. A la Mare una abraçada y una altre pera tu molt carinyosa del teu fill,
Jordi

TESTIMONI ORAL
DE MONTSERRAT RUBIÓ I LOIS

TRANSCRIPCIONS

Selecció de transcripcions literals de les converses celebrades a Sant Boi de Llobregat l'any 2008, durant el mes d'agost, entre Montserrat Rubió i Lois, filla de Jordi Rubió i Balaguer i l'autor. Gran part dels enregistraments van ser fets a la casa d'estiueig dels Rubió al carrer Pi i Margall de St. Boi., amb intervenció bàsicament del l'autor del treball i d'Antoni Rubió i Guilleumas..

Trasllat (Pista 62. 2.25 min)

Però tu dius els estudis universitaris.

Sí, Jo et dic l'Institut d'Estudis Catalans teòricament estava en algun lloc de la diputació, però no tenia un lloc *fixe*. Llavors tenien la Biblioteca de Catalunya al palau de la generalitat i estava al palau de la Generalitat en dues habitacions que no hi cabien de cap manera i el meu pare tenia en el despatx unes piles de llibres i ell ficat allà dintre, i després ja ho van canviar i no sé com va ser… I les piles a on li arribaven a la panxa? No, no que eren més alts que jo que era petita. Riu.

Tu veies una pila de llibres i darrera el teu pare

Riu. Sí. I després ja van treure d'allà la biblioteca per traslladar-la a l'hospital... de la Cari… el que es ara. I allà hi havia tan lloc com vulguis. I després quan la guerra, que el meu pare va tenir un gran disgust, estaven traslladant tot això i en Duran i Santpere estava traslladant tot el que era d'art i ho volia portar a Suïssa i ell feia servir tots els camions que tenia la Generalitat i al meu pare no li deixava cap: I ell li deia, però escolta, Agustí, deixa'm perquè, escolta, jo he de salvar tot això... bueno, però això no és art. Com que no és art? Però es clar imagina't, es que hi havia incunables, i havia de tot. Saps què es un incunable, oi? Ja t'ho vaig explicar.

Abans del... 1500.

Clar, tot això s'havia de salvar, i després tota la gent que li havien tirat els pisos, que en van tirar molts, a terra quan la guerra, perquè eren de dretes, doncs tots aquest llibres els portaven també a la Biblioteca de Catalunya i s'havien de catalogar. El meu pare feia un catàleg especial per aquests llibres, perquè deia, això s'haurà de tornar. I

donava molta feina i en Duran no l'ajudava gens. Eren companys i amics, eh? però no l'ajudava gens....

Discurs a la Universitat. Hitler (Pista 53. 4,19 min)

...Vam sentir el discurs que el meu pare havia de fer. Per ser catedràtic a la universitat, havies de fer un discurs.

Perquè el teu pare va ser catedràtic?

Sí, sí. Doncs llavors aquest discurs el papà ens va dir si voleu sentir al papà ara el sentireu, i es va parar allà però no vam sentir res, perquè era molt fluixet, però nosaltres dèiem que sí. Ens van dir sí, sí això es el teu pare que parla.

Però, se sentia molt fluix?

Es veu que sí, però jo no ho sé, però se sentia fluix. Ja t'ho vaig explicar era un "trasto" … tenia un calaix així i tenia tres o quatre reòstats que els tenies que posar tots ben posats.

Això quants centímetres són? Això es casi un metre?

No vuitanta, potser. Mira encara me n'he oblidat d'això. Llavors tenia per sentir, tenia un altaveu, un altaveu de peu que recollia tot lo que feia la ràdio. No es com ara. Després hi havia dos... com se'n diu, com si fossin raspalls, dos aparells que a dintre hi havien bombetes i que eren uns transformadors perquè sense transformadors la ràdio no funcionava.

I aquesta radio, l'escoltàveu cada nit?

A la nit, sí.

I que escoltàveu?

Pues el meu pare molta música, i a més a més, com que ell sabia alemany i francès i quan la guerra nostra que en teníem però una no aquesta, una altra més moderna, molt bona que es deia Philco, pues escoltàvem les notícies que no eren franquistes, d'Alemanya o de París, però les d'Alemanya eren nazis, sí però al començament, no. El meu pare me'n recordo que va sentir els primers, com que ell entenia tan bé l'alemany, va sentir els primers discursos de Hitler i va dir, aquest home parla molt bé, comprenc que la gent s'hi entusiasmi. I després va plegar. Sí ja en va tenir prou. Ja et vaig dir que quan el va venir a veure aquella amiga seva alemanya que va venir a estudiar l'escultura romànica a Catalunya i li va preguntar per molta gent i li va dir *gehängt ("penjat" en alemany)*. i feia un gest...

Però això és com de tallar el cap

Sí, però ells ho deien perquè els penjaven. *gehängt.*

La llibreria Porter (Pista 62. 2.24 min)

...que era la germana d'un llibreter fantàstic que hi havia al Portal de l'Àngel i que guardava els llibres. A vegades hi anàvem allà perquè el meu pare li agradava molt anar-hi si hi havia llibres interessants.

Una llibreria?

Llibreria. Porter deia: mira, el Marquès de Caldes de Montbui m'ha comprat això i el Marquès de Caldes de Montbui vivia a la mateixa casa, perquè era l'amo. I, és clar, no li costava res d'anar a la llibreria i tot lo bo s'ho enduia.

Però com, el teu pare agafava llibres?...

El meu pare mirava llibres sí, i anava a la llibreria, i a vegades, l'amo, en Porter, li deia, el marquès m'ha comprat això, i ell li deia, molt bé, molt bé... vostè vigili que no se'n vagin de per aquí. Perquè o si no els compraven estrangers. I no sé què eren...

Però... no entenc això que hi havia un senyor... hi havia un llibreter que tenia llibres de vell i que estava al Portal de l'Àngel i la casa era del marquès de Caldes de Montbui, tota la casa?

Sí, tota la casa.. i ell vivia en el principal perquè era ric. I a vegades en Porter li deia, miri...

En Porter era el llibreter?

Sí, avui el Marquès de Caldes de Montbui m'ha comprat això... I tot el que comprava el marques anava a parar la Biblioteca perquè ell els hi donava. I és clar el meu pare sempre li deia, vostè vigili que això no se'n vagi d'aquí que això és per Catalunya. I la seva filla, la Maria Porter, no sé quina relació va tenir, treballava a la Diputació i jo hi havia anat a veure-la a vegades. I ara no me'n recordo quina relació, però era molt simpàtica i quan va morir el pare es va cuidar molt dels llibres que hi havia a la Biblioteca.

Biblioteques nacionals (Pista 34: 1,46 min)

A la Biblioteca Nacional hi ha el butlletí anual dels estudis universitaris?

A la Biblioteca Nacional, no.

Noo.. de Catalunya.

Aah.

No, és que per mi és la meva nació, (riures). He llegit que el van proposar com a director de la "Nacional".

Sí.

Però llavors com és que el castigaven per una banda i per l'altra li oferien això?

Doncs mira, perquè aquest era l'*absurdo*.

I ell no va acceptar perquè... volia estar a Catalunya, o què?

No, ell va dir que no volia estar a la Nacional perquè no tenia cap títol per ser-ho.

Ah sí?

Perquè ell no era director de cap biblioteca ni res en aquell moment.

Per ser de la Nacional has de ser director d'una altra biblioteca?

No és que "has de ser", que ell va dir que sense tenir un títol important, a ell no el podien proposar com a director de la Biblioteca Nacional.

Home, però és que era el director de la Biblioteca de Catalunya!

Noo...

Abans.

Abans sí, però llavors no.

Però aquesta excusa era de veritat o és que no volia?

No volia.

Imagina't que ens en haguéssim hagut d'anar tots a viure a Madrid.

Sí, sí, i a més després del que li van fer...

Per això.

<u>Possibilitat d'exili al final de la guerra (Pista 35: 1,41 min)</u>

He llegit que el dia abans que entressin a Sant Boi les tropes de Franco, us va dir "No sé quan us tornaré a veure".

Sí, perquè ell se'n va anar a Barcelona i no sabia si ni tan sols hi hauria trens, entens?

Ja. Però la idea de l'exili sí se li va passar pel cap.

No. No, no, mai. Perquè de la Institució de les Lletres Catalanes se'n va anar molta gent: van aprofitar per marxar el bibliobús que el meu pare havia fet per la guerra.

Sí.

Doncs aquell bibliobús se'l van endur tots els que van fugir, se'l van endur per poder marxar de Catalunya.

Però ell es volia quedar amb la biblioteca.

No, ja sabia que tampoc la tindria. Es va voler quedar per respondre de la biblioteca i perquè hi érem nosaltres, que érem petits. Perquè en Manel estava a la guerra...

Però sinó, hauríeu marxat?

No. A ell li van oferir, que li va interessar molt, d'anar a Colòmbia, però tampoc va voler-hi anar.

Per això, per respondre de la Biblioteca?

Sí.

INFORMACIÓ ADDICIONAL SOBRE JORDI RUBIÓ I BALAGUER I A.RUBIÓ I LLUCH:

És recomanable consultar com a suport la biografia i bibliografia resumida que apareix al següent web: http://www.escriptors.cat/autors/rubiobalaguerj/index.html. Pel que fa al seu pare, com a suport, la informació de la guia de membres de l'IEC:

Valladolid, 1856 - Barcelona, 1937

Secció Històrico-Arqueològica
Especialitat: Professor, historiador i home de lletres
Data d'ingrés: 18.6.1907

Membre fundador de l'IEC
Primer president de l'IEC (1913)

Fill de Joaquim Rubió i Ors. Doctor en filosofia i lletres. El 1885 ocupà la càtedra que la mort de Milà i Fontanals havia deixat vacant a la Universitat de Barcelona. Fou membre numerari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i vicepresident del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Presidí els Jocs Florals de Barcelona del 1907. Fou membre numerari de l'Acadèmia de Belles Arts. La recerca arxivística li proporcionà una valuosa documentació per a la història de la literatura i la cultura catalanes. Des de la seva càtedra dels Estudis Universitaris Catalans, fomentà en els seus deixebles l'interès per aquesta mena de recerca, i formà una escola que forní l'IEC de notables col·laboradors.

GUIA DEL MATERIAL GRAVAT EN ÀUDIO

Converses celebrades a Sant Boi de Llobregat l'any 2008, durant el mes d'agost, entre Montserrat Rubió i Lois, filla de Jordi Rubió i Balaguer i l'autor. Gran part dels enregistraments van ser fets a la casa d'estiueig dels Rubió al carrer Pi i Margall de St. Boi. Durant aquesta visita se sent també a Antoni Rubió Guilleumes, fill del segon matrimoni de Jordi Rubió i Balaguer.

Abreviacions: JRO (Joaquim Rubió i Ors), ARLL (Antoni Rubió i Lluch), JRB (Jordi Rubió i Balaguer), MRL (Montserrat Rubió Lois). Nota: en el text s'ha conservat la forma familiar (també gràfica) "tiu" en comptes d'oncle, tal com s'utilitzava correntment a la família de Montserrat Rubió Lois.

Pista 9. 4,16 min. Visita la casa d'estiueig de JRB. Els mobles de l'avi, ARL. Llibres que admirava de petita (Lafontaine). La trona d'en Manel (MRL). L'estufa de carbó del pis del carrer Mallorca.

Pista 10. 0, 25 min. El jardí: La parra, el pou, les tuïes.

Pista 11. 4,0 min. El jardí.

Pista 12. 4, 46s min. El jardí.

Pista 13. 7,34 min. La conillera. Les antigues comunes. Reformes del Manel (fill gran de JRB) per anar-hi a viure: el bany.

Pista 14. 17,49 min. L'estada a Sant Boi es perllonga a causa de la Guerra. Com anaven a l'escola durant la guerra. Manca d'electricitat, el llum reconvertit a petroli pel Manel. L'àvia (MRL) en pantalons per agafar llenya per cuinar. L'entrada dels nacionals a Sant Boi. Petita rapinya d'un llanterna de Jordi (JRL). *Carmiña*, la minyona gallega, troba un conegut gallec entre els soldats.

El jardí de nou: l'atzavara que agradava a JRB. El sistema de rec implantat per el "tiu" Antoni (ARB). La mort de l'àvia el 19 de setembre. Setembre: un més de defuncions a la

família. La mort de la mare (Maria Lois) per septicèmia. El metge amb tartana. Les quatre minyones. El tiu Joaquim: bon cuiner i bon excursionista. Carminya s'enfada.

Les lectures a l'avi, Antoni Rubió i Lluch, una feina repartida entre tots, incloent-hi els néts. Maria Lois i la seva sogra, una bona relació. En opinió de Pilar Balaguer, una carrera universitària no ha d'impedir ser un bona mestressa de casa.

Pista 15. 2,03 min. Darrers anys de l'avi, Antoni Rubió i Lluch. Llargues temporades a Sant Boi. Les classe essent ja cec.

Pista 16. 4,32 min. Porcellana de l'àvia Balaguer. Les copes de vi alemanyes, salvades in extremis per Maria Lois.

Pista 17. 3,14 min. Habitació del nens. La noticia sobtada de la mort de la mare. On dormia la Mariona.

Pista 18. 4,07 min. Sala de la Tia Pepina. Mobles de Borges Blanques, dels avis Lois. El piano de Can Castells. Record del piano de Granada.

Pista 19. 3,27 min. Una sala rebedor amb molts llocs per asseure's. El lloc del productes químics.

Pista 20. 1,19 min. La maqueta en guix de l'escultor Vallmitjana del Cardenal Lluch i Garriga. El cardenal era el padrí d'Elisea Rubió i Balaguer.

Pista 21. 8,42 min. El lloc de la planxa i la taula on es copiaven el textos de ARLL i on els néts repassaven les proves d'impremta. La pèrdua de vista d'ARLL.

Pista 22. 16,12 min. Les llibreries de la sala i els llibres procedents de l'estudi de ARLL. Es col·loquen a Sant Boi després de la seva mort. La taula de lectura, especialment disposada per a ARLL i facilitar-li la lectura des de prop. Domicili d'ARLL, a Pau Claris, després a Rambla de Catalunya. L'antic llum de carbur es recupera durant la guerra. Retrat dels pares del Cardenal Lluch que eren de Manresa. El despatx de Sant Boi, on treballaven ARLL i JRB. Les cadires de cent anys. Retrat de Menéndez y Pelayo. La

"biblioteca americana", una llibreria amb llibres sud-americans i un curiós retrat de Simón Bolívar a sobre. La taula de treball i el "sillló" de l'àvia Pilar Balaguer i Costa. La col·lecció completa dels Butlletins del CEC (ARLL en fou president). Els títols exposats (1847, nomenament com a catedràtic a Valladolid, signat per la reina regent Maria Cristina, el nomenament com a cònsol de Colòmbia)

23. 2,44 min. El llum de doble metxa, amb prou llum per llegir durant al guerra.

24. 1,49 min. No vàlida.

25. 2,11 min. L'habitació interior on dormia MRL. El bany, una innovació del tiu Manel.

26: 3,14 min. El mirall de la tia Pepina (una filla soltera de JRO) que va viure un temps amb ells.

27. 3,09 min. L'habitació d'en Manel Rubió Lois amb el seu llit de cirerer (abans havia estat el llit ARLL). El llit d'ARLL.. La llibreria "clàssica". MRL recorda que de petita, el seu avi, a l'habitació del costat, resava salms tot fent gimnàstica amb els braços.

28. 17,22 min. Visita a la saleta de la ràdio. LA col·lecció de llibres infantils. El retrat del germans Rubió i Balaguer. MRL explica els que ni ha tres de més grans: Jordi, Manel i Joaquim; i tres de mes petits Antoni, Elisea i Pilar. Elisea duu una mà embenada ja que s'havia cremat.

Abans de Sant Boi, per vacances la família Rubió i Lluch havien anat sovint a Montcada, a casa dels Costa, parents per part de Pilar Balaguer i Costa. MRL aclareix que el "tiu" Arcadi Balaguer, cosí germà de JRB es deia també Balaguer i Costa.

La ràdio va ser un regal del "tiu" Joaquim al seu germà Jordi. Estava formada per 4 o 5 peces i ocupava força lloc. Tot i això viatjava des de Barcelona cada dia a l'inici de la temporada d'estiu. La col·lecció Bernat Metge, que deixaren de rebre després de la guerra. Incís sobre el servei domèstic.

L'arxiu Rubió i Ors. El viatge a Roma de JRO i la seva dona per cercar la dispesa pel matrimoni (matrimoni entre cosins segons). L'ambient eclesiàstic de Roma desil·lusionà

molt a JRO (reflexions del seu diari de viatge). Catàleg de l'arxiu fet per JRB. La "biblioteca romàntica".

La saleta de la ràdio era orientada a migdia i al jardí. Aquí els nens jugaven llegien. El sofà de les caixes de petroli (un moble reciclat).

29. 11,07 min. L'habitació on va morir Maria Lois. Abans havia estat l'habitació del "tiu" Antoni. La tauleta de nit de Maria Lois de soltera. El cotxe del "tiu" Antoni cau la canal de Sant Boi.

El banys a la platja amb el "tiu" Antoni. MRL i els seu germans anaven en cotxe a la platja de Castelldefels. Allà es trobaven amb el "tiu" José Gallart i els cosins Gallart Rubió. MRL explica que el seu pare ja anava a banyar-se al mar amb els germans amb el "tiu Trinu" a Barcelona, a prop de les drassanes. El costum de l'època: nou banys en nou dies. Però MRL creu que el seu pare i el seu germans no ho seguien i es banyaven quan els hi venia bé.

30. 2,07 min. Comentari sobre el mobiliari

31. 1,06 min. Qui eren els Bruguera. La seva bonica casa Sant Boi amb un ampli jardí.

32. 0,25. El batiport a la porta d'entrada des del carrer Pi i Margall.

33. 1,31 min. Comentaris breus sobre Prat del Riba i l'Institut d'Estudis Catalans.

35. 1,41 min. El dia abans de l'entrada dels nacionals. JRB no es planteja l'exili malgrat algun oferiment.

36. 4,42 min. Acadèmia de les bones lletres. Ingrés de Jordi Rubió Lois, just abans de morir. Ingrès de JRB.

Pista 60. 4,15 min. Trobades amb gent que recorda la seva Mare, Maria Lois. Records de l'Institut Escola. Maria Lois professora. Els fills. Treball a l'índex. La màquina de cosir. Viatge a Granada.

Pista 61. 0,57min. Viatge a Granada. Roba per en Lluís, el long-grey.

Pista 62. 2,25 min. La Biblioteca de Catalunya, JRB entre muntanyes de llibres en el despatx de la Diputació. Desacord amb el seu amic Agustí Duran i Santpere a causa dels transport dels llibres i incunables durant la guerra ("això no és art"). La recuperació dels fons bibliogràfics dels habitatges assaltats.

Pista 63. 0,56 min. No vàlida.

Pista 64. 10,35 min.

Pista 65. 8,39 min. Llengua familiar amb el nens: aprenent el castellà. Amb qui parlaven el castellà? JRB, vicecònsol de Colòmbia. La mare de l'oncle Josep Gallart. Què parlaven els pares de les amigues de MRL? El nois parlaven de grans el català més que no pas les noies, en començar a treballar. Alguns sempre havien parlat català.

Montserrat Rubió i Lois, filla de Jordi Rubió i Balaguer
i àvia de l'autor

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	Pàg. 2
Justificació	Pàg. 2
Metodologia	Pàg. 2
Limitacions	Pàg. 3
Introducció al tema i estructura	Pàg. 4
QUI EREN ELS RUBIÓ?	Pàg. 5
MARC FAMILIAR I DOMÈSTIC	Pàg. 6
Els germans	Pàg. 6
Les llengües	Pàg. 8
ELS ANTECEDENTS	Pàg. 12
L'avi	Pàg. 12
El pare	Pàg. 13
Relació pare-fill	Pàg. 14
FORMACIÓ	
Primers estudis	Pàg. 15
Universitat i doctorat	Pàg. 16
DE DOCTOR EN LLETRES A LECTOR A HAMBURG	
Context històric	Pàg. 19
L'IEC i Jordi Rubió	Pàg. 20
ALEMANYA (1912-1913)	
Motius	Pàg. 22
El lectorat i els estudis lul·lians	Pàg. 22
LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1914-1925)	Pàg. 28
LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA	
El panorama cultural català a principis del s.XX	Pàg. 29
Els primers anys	Pàg. 30
Obertura al públic	Pàg. 31
El parèntesi de la dictadura	Pàg. 32
Els anys de la il·lusió : la República	Pàg. 32
L'ESCOLA DE BIBLIOTECÀRIES	
Els inicis	Pàg. 33
Els anys de Primo de Rivera	Pàg. 34
Els anys de la República	Pàg. 35
LES BIBLIOTEQUES POPULARS	
El projecte	Pàg. 37
De la Mancomunitat a la República	Pàg. 38
LES BIBLIOTEQUES DEL FRONT	Pàg. 41
SALVAMENT DE PATRIMONI BIBLIOGRÀFIC	Pàg. 41
VIDA DE JORDI RUBIÓ (1913-1939)	
Del retorn d'Alemanya fins a la República	Pàg. 42
República	Pàg. 47
Guerra civil	Pàg. 47
EPÍLEG (1939-1982)	Pàg. 51
BIBLIOGRAFIA	Pàg. 54
CONCLUSIONS	Pág. 56
AGRAÏMENTS	Pàg. 57
ANNEXOS	
Carta des d'Hamburg. Transcripció	Pàg. 58
Testimoni oral de M. Rubió i Lois	Pàg. 61

Informació addicional sobre els Rubió Pàg. 66
Guia-resum del material gravat en àudio (CD adjunt) Pàg. 67